

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Kapitoly o tvorbě Boženy Benešové

Bakalářská práce

Autor: Daniela Krátká
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání
Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání
Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Kudrnáč, CSc.

Zadání bakalářské práce

Autor: Daniela Krátká

Studium: P131339

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání, Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: Kapitoly o tvorbě Boženy Benešové

Název bakalářské práce AJ: Chapters about the works of Božena Benešová

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Studie věnovaná vybraným dílům významné autorky první poloviny 20. století, jejímu místu v kontextu soudobé literatury několika generací a recepci její tvorby.

MOLDANOVÁ, Dobrava. Božena Benešová. 1. vyd. Praha : Melantrich, 1976, Odkazy; sv. 43. 310 s.
MUKAŘOVSKÝ, Jan., Zdeněk PEŠAT a Eva STROHMOVÁ. Dějiny české literatury. 1. vyd. Praha : Victoria Publishing, 1995, 714 s. ISBN 80-85865-48-3. NOVÁK, Jan Václav a NOVÁK, Arne. Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše časy. 5 vyd. Brno : Atlantis, 1995, 1804 s. ISBN 80-7108-105-1. ŠALDA, František Xaver. Božena Benešová. In ŠALDA, František Xaver. Šaldův zápisník VIII (1935/36), Praha : Čs. spisovatel 1994, s. 267-280. ŠALDA, František Xaver. Olyrice Boženy Benešové. In ŠALDA, František Xaver. Studie literárně historické a kritické. Praha : Melantrich, 1937, 305-316 s.

Garantující pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Ve doucí práce: doc. PhDr. Jiří Kudrnáč, CSc.

Oponent: dr. hab. Marcin Lukasz Filipowicz, Dr.

Datum zadání závěrečné práce: 19.1.2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením vedoucího práce a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 27. 4. 2016

.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu své práce panu doc. PhDr. Jiřímu Kudrnáčovi, CSc. za odborné rady, cenné připomínky a konzultace, které mi při zpracování práce poskytl. Dále pak děkuji svým nejbližším za podporu a pochopení.

Anotace

KRÁTKÁ, Daniela. *Kapitoly o tvorbě Boženy Benešové*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016. 51 s. Bakalářská práce.

Tato bakalářská práce se zabývá vybranými okruhy z tvorby významné autorky první poloviny 20. století, Boženy Benešové. V práci podáváme přehled recepce autorčiny tvorby a provádíme analýzu vybraných děl. Konkrétně byla k rozboru zvolena válečná trilogie obsahující romány: *Úder*, *Podzemní plameny* a *Tragická duha*. U každého dílu je sledován jeho tematický plán, vybrány zajímavé motivy, představena synopse a bližšímu náhledu jsou podrobeny i vybrané literární postavy. Hlavní pozornost je přitom upírána na osudy a vývoj stěžejní postavy trilogie Aleny Hudcové. Závěr práce přináší vlastní interpretační stanovisko k žánrové specifikaci trilogie a k tvůrčí osobnosti Boženy Benešové.

Klíčová slova: Božena Benešová, recepcce, *Úder*, *Podzemní plameny*, *Tragická duha*.

Annotation

KRÁTKÁ, Daniela. *Chapters about the works of Božena Benešová*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2016. 51 pp. Bachelor Degree Thesis.

This Bachelor Degree Thesis deals with the selected topics of the literary outputs of Božena Benešová, an important writer of the first half of 20th century. This thesis gives an overview of reception of author's writings and carries out an analysis of chosen pieces of work. For the analysis the war trilogy was chosen, which consists of novels: *The Blow*, *Underground Flames* and *Rainbow of Tragedy*. At each novel, its thematic plan is followed, interesting motifs are selected, the synopsis is introduced and chosen literature characters are put to a closer view. The main attention is then paid to the destiny and development of the trilogy principal character Alena Hudcová. In the conclusion, our own interpretation attitude to literary genre specification of the trilogy and to the creative personality of Božena Benešová is adopted.

Keywords: Božena Benešová, reception, *The Blow*, *Underground Flames*, *Rainbow of Tragedy*.

Obsah

Úvod.....	8
1. Recepce tvorby Boženy Benešové	10
1.1. Recepce básnické tvorby	10
1.2. Recepce dramatické tvorby	12
1.3. Recepce povídkové a románové tvorby.....	13
1.3.1. Recepce válečné trilogie: Úder, Podzemní plameny, Tragická duha	17
1.4. Shrnutí recepce	21
2. Válečná trilogie	22
2.1. Reflexe první světové války v trilogii a české próze.....	22
2.1. Zařazení trilogie do kontextu autorčiny tvorby	23
2.1. Intelektuálnost kompoziční výstavby trilogie.....	25
3. Úder	26
3.1. Inspirace.....	26
3.2. Tematický plán	26
3.2.1. Motivy.....	28
3.3. Synopse.....	29
3.4. Postavy.....	31
4. Podzemní plameny	34
4.1. Tematický plán	34
4.1.1. Motivy.....	35
4.2. Synopse.....	36
4.3. Postavy.....	37
5. Tragická duha.....	39
5.1. Tematický plán	40
5.2. Synopse.....	41
5.3. Postavy.....	42
5.4. Problematický závěr	44
6. Závěr práce	45
Seznam použité literatury.....	48

Úvod

Božena Benešová (1873-1936) je významná česká spisovatelka první třetiny 20. století. Ačkoli se ve své tvůrčí činnosti představila v roli básnířky, dramatičky i literární kritičky, za těžiště její tvorby jsou dodnes považovány především povídky a romány. To, že se jedná o význačnou literátku, stvrzují i slova F. X. Šaldy, který se o Benešové vyjádřil jako o jednom „ze čtyř až pěti velkých prozatérů českých devatenáctého a dvacátého století“.¹ Přestože je Božena Benešová literárními znalci často ceněna, faktem zůstává, že dnešní kulturní povědomí o její tvorbě je pro širokou veřejnost spíše mizivé. Případná úměra mezi uměleckou hodnotou a popularitou autorčiných děl by tak v tomto případě ani zdaleka neodpovídala skutečnosti.

Tato bakalářská práce se zaměřuje především na rozbor Benešové válečné trilogie, která se může řadit k nejvýznamnějším českým knihám s tematikou první světové války. Konkrétně se jedná o romány: *Úder*, *Podzemní plameny* a *Tragická duha*. Naše pozornost však nebude upírána pouze na trilogii, ale zaměříme se i na recepci autorčiny tvorby, což nám v závěru práce poslouží k tomu, abychom v konfrontaci s vlastní četbou mohli vyvodit stanovisko k tvůrčí osobnosti Boženy Benešové.

Celá práce je tematicky rozdělena do několika kapitol vztahujících se k autorčině tvorbě. Tyto kapitoly se dále dělí na podkapitoly zabývající se konkrétními tematickými body. První kapitola podává široký přehled o recepci autorčiny tvorby jak za jejího života, tak v průběhu celého 20. století. Sledujeme v ní přijetí jak básnických děl, tak povídek, románů a dramát. Cílem této kapitoly je podat ucelený přehled o tom, jak bylo na dílo této autorky nahlíženo očima významných českých literátů a kritiků. V závěru kapitoly se potom pokusíme provedenou recepci autorčiny tvorby shrnout a vyvodit z ní patřičné závěry. Při zpracování této kapitoly vycházíme především z dobových recenzí, novinových článků a statí, odborných studií a další literatury, která se k autorce a její tvorbě váže.

Následující kapitoly se již zaměřují na válečnou trilogii. Před samotným rozbořem jejích jednotlivých částí dílo nejprve začleníme do kontextu autorčiny tvorby a české prózy reflektující první světovou válku. Pozornost je také upírána na kompoziční prvky trilogie, které dokládají autorčin intelektuální tvůrčí styl psaní.

---

¹ ŠALDA, F. X. Božena Benešová. In *Šaldův zápisník VIII*. 2. vydání. Praha: Český spisovatel, 1994. str. 279.

Každému dílu trilogie je věnovaná samostatná kapitola, ve které se snažíme o vystihnutí tematického plánu, upozorňujeme na zajímavé motivy, nechybí synopse díla a bližší pozornosti jsou podrobeny i vybrané literární postavy. Hlavní pozornost při rozboru trilogie je přitom upírána na osudy a vývoj stěžejní postavy trilogie Aleny Hudcové od vypuknutí první světové války až po její konec.

V závěru práce se na základě získaných poznatků pokusíme o vlastní interpretační stanovisko k autorčině tvůrčí osobnosti a k žánrové specifikaci válečné trilogie. Na úplném konci bakalářské práce je uveden abecední seznam všech použitých pramenů primární a sekundární literatury.²

---

² Citace v celé bakalářské práci jsou editovány v souladu s Pravidly českého pravopisu (1993).

1. Recepce tvorby Boženy Benešové

Tato kapitola si klade za cíl představit to, jak bylo básnické, dramatické a povídkové (příp. románové) dílo Boženy Benešové přijímáno a interpretováno soudobou i pozdější literární kritikou a jaké vzbudilo ohlasy u veřejnosti. Provedená recepcí nám umožní vyvodit závěr, v jaké míře se Benešové dostávalo od literární kritiky pozornosti, a budeme moci posoudit, zda jsou dílčí názory jednotlivých hodnotitelů ve shodě či nikoli. Podkapitola o recepci válečné trilogie bude následně pro náš vlastní rozbor důležitá z toho hlediska, že si díky ní definujeme dosavadní stav poznání, který nám bude v práci výchozí pozicí.

1.1. Recepce básnické tvorby

Přestože těžištěm tvorby Boženy Benešové je především próza, poezie byla okruhem, ke kterému autorka tíhla po celý život a prakticky u něj svou literární dráhu začínala. Za autorčina života vyšel knižně pouze básnický soubor *Verše věrné i proradné (1909)*, který činil výběr poezie z let 1900-1909, teprve z její pozůstalosti byl díky Pavle Buzkové uveřejněn soubor *Verše (1937)*. *Verše věrné i proradné* byl tedy první básnický počín, s nímž se Benešová veřejnosti představila.

Šalda tuto knihu přijímá vřele a skládá za ní Benešové pochvaly: „*Po létech lyrické neúrody nebo úrody konečně kniha, která neslibuje, ale hned plní, kniha posvěceného, opravdového básníka a uzrálého ducha, umělce pěkné vnitřní kultury [...]. Paní Benešová, jak jeví se nám první svou knihou, jest opravdový lyrický básník: má co říci a dovede to říci. Má bohatý vnitřní život, citlivkovou psýchu stále jitřenou a nícenou bolestně živým žářem [...]. Odpoutá-li se toto umění od subjektivnosti a autobiografičnosti, dobere-li se v inspiraci citů objektivních, slavnostních i hromadných – a v tom bych viděl vzestupnou cestu pro básnířku [...].*“³

Možno se domnívat, že i Růžena Svobodová měla nad souborem pozitivní mínění, doporučila ho totiž Benešové přihlásit do soutěže Zeyerova literárního fondu.⁴ Nicméně kolem účasti a následné křivdě, kterou od poroty Benešová sklídila, se strhla rozvleklá aféra, publikovaná napříč tiskem. Celou kauzu Šalda popisuje jako skandální ukázkou nespravedlnosti,

---

³ ŠALDA, F. X. Božena Benešová: *Verše věrné i proradné*. In *Kritické projevy VII*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1953. str. 318-319.

⁴ Zeyerův fond byla každoroční literární soutěž určena na podporu mladých českých autorů s neobvyklým nadáním, vítězům byly udělovány stipendia na podporu jejich literární činnosti a navíc se jim dostalo i podpory jejich díla vydat. O výsledcích rozhodovala odborná porota z řad ČAVU a veřejnost informoval denní tisk.

keré se porota složená z A. Pražáka, J. Karáska ze Lvovic a J. Vrchlického dopustila tím, že ačkoli akademici uznali za nejlepší práci dílo Boženy Benešové, rozhodli se jí nepodpořit a stipendium udělit pracím výrazně podružným.⁵

My tento spor považujeme spíše za zbytečný, jelikož u Benešové nevyvolal pocit satisfakce, ale naopak autorku připravil o chuť publikovat své verše i v budoucnu. Je pravdou, že *Verše věrné i proradné* dosahují vysoké umělecké hodnoty a Šalda jejich odmítnutí kritizoval zdá se nám po právu, na druhou stranu musíme v konečném závěru dát za pravdu i akademické porotě, která měla výtky zejména k tomu, že Benešová jí svůj soubor básní předložila jako rozsáhlý, neuspořádaný materiál a ne jako zkomponovaný celek.⁶

K básnické tvorbě Boženy Benešové se pozitivně vyjádřil i František Götze. Ve svém novinovém článku z roku 1938, pojednávajícím o básnickém typu autorky, nahlíží na básně Benešové v kontextu autorčina rozhraní vývoje. Předválečné verše (tzn. verše napsané v rozmezí let 1889-1914) představují pro Götze v první řadě zvláštní syntézu nihilismu a pocitu rozkoše. Vyčteme z nich podle něj jak analytický instinkt, zoufalství, skepsi nad lidským bytím, mysterióznost a samotu, tak tyto stavy doprovázející pocit opojení.⁷ Götze básně hodnotí slovy: „Benešová má tu básně horce vyzpívané na straně zoufalství a beznaděje, je jimi přímo spjata až k pocitu zoufalé rozkoše. Toto spojení nihilismu v pocit opojné rozkoše je základní buňkou lyrické stavby většiny veršů Bož. Benešové. [...] I tam, kde píše ironickou charakteristiku lidských typů, zní v její lyrice opojení, prýštlíci z pocitu hynutí, rozkladu a zkázy.“⁸

To, že poválečné verše i básně psané během války představují výrazný tvůrčí obrat, je zcela nesporné. Zlom konkrétně přichází se sbírkou *Hlas krve a mír srdce (1914-1922)* a s poslední nedokončenou sbírkou bez názvu. Götze autorčin přerod charakterizuje jako „příklon osamělé bytosti k národnímu kolektivu“⁹, spojení nihilismu a rozkoše je v jeho očích nově nahrazeno příklonem k pozitivnímu životu.¹⁰ U autorky tento přerod zaznamenáváme nejen v básních, ale celkově Benešová ve své tvorbě stvrzuje, že překonala prvotní lidskou krizi a nachází nové životní hodnoty.

Götze slova o proměně autorčiných veršů odpovídají stanovisku, které k poválečným básním zaujímá i F. X. Šalda. Dle jeho reakce na knihu *Hlas krve a mír srdce* se Benešové

---

⁵ ŠALDA, F. X. *Kritické projevy VIII*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, str. 72-73.

⁶ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 99.

⁷ GÖTZ, František. *Básnický typ Boženy Benešové. Literární noviny* [online]. 9. 4. 1938. roč. 10, č. 13, str. 2.

⁸ Tamtéž.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Tamtéž.

konečně podařilo vymanit se ze subjektivismu k něčemu mnohem více nadosobnímu, co splývá se životem a vyzývá k němu. Šalda říká: „*To není velkohubá poezie vlasteneckých šablon. Tu není rétoriky, tu je jen přímý a přísný výraz něčeho nadosobně bolestného a nadosobně velkého, co nejuvěrnější přepis chvil těhotných osudem [...]. Toto účastné splnutí s životem obecným odplavilo mnoho osobního hoře, které se autorce objevilo naráz vedle osudů a pohrom [...].*“¹¹

K podobnému hodnocení tohoto obratu, patrném ve válečných a poválečných verších, dochází i Věra Lišková. Přestože Lišková básně nijak nepřeceňuje, hovoří o proměně jako o zdařilém „*procesu osvobození z pout neplodného solipsismu, vedoucí k začlenění individuality v národ, k jejímu násobení kolektivitou*“.¹² Podle ní se Benešová zdařile oprostila od neustále tíživé bolesti a její úsilí se celkově projevilo v mnohem „*prostším [...]* výrazu a lehčí tonalitě veršové“.¹³

Benešové verše byly některými pozdějšími kritiky hodnoceny jako spíše průměrné. Jedním z takových hodnotitelů byl v padesátých letech například Karel Polák. Ten svým tvrzením, že verše nemají samy o sobě samostatnou cenu, ale slouží spíše jako klíč k autorčinu dílu vypravěčskému,¹⁴ jako by vyslovil smutný fakt, vypovídající o jejich tehdejších a v jisté míře i dnešním nedocení.

Poezie Boženy Benešové však svou hodnotu bezpochyby má, proto se podobného výkladu o její doprovodné pozici k dílům vypravěčským zdržíme. Básně v sobě snoubí smutek i lásku k životu, promlouvá z nich pocit bolesti, bezmoci a zároveň naděje v dobro – atributy, které nacházíme u většiny autorčiných děl. Verše odráží kus lidské i tvůrčí osobnosti Boženy Benešové. Ačkoli se čtenářům na první pohled nepodbízejí rytmem ani líbivými metaforami, jsou to básně krásné, které si zaslouží bližší pozornost.

1.2. Recepce dramatické tvorby

Benešová na své tvůrčí dráze okusila i roli dramatičky. Většina jejích divadelních her však zůstala nedokončená. Nastudování na divadelní scéně se dočkalo jen drama *Hořký přípitek*, ostatní hry (*Jasnovidka* a *Zlatá ovce*) byly publikovány až v rámci sebraných autorčiných spisů, které v roce 1937 připravila k vydání Pavla Buzková.

---

¹¹ ŠALDA, F. X. O lyrice Boženy Benešové. In *Studie literárně historické a kritické*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1937. str. 312-313.

¹² LIŠKOVÁ, Věra. Lyrický odkaz Boženy Benešové. In *Posmrtný odlitek z prací Božen Benešové*. Praha: Melantrich, 1945. str. 124.

¹³ Tamtéž, str. 124-125.

¹⁴ POLÁK, Karel. O Boženě Benešové. In *Literární noviny* [online]. 1953. č. 48, str. 5.

Hořký přípitek je hra, kterou Benešová sice napsala již v osmnácti letech, nicméně na divadelních prknech zažila premiéru až v květnu roku 1917.¹⁵ Úspěchu, který drama sklidilo u kritiky i obecnstva, však předcházela vlna odmítnutí. Krátce poté, co mladičká Benešová hru dokončila, propadlo dílo jak v umělecké soutěži, tak v konkursu do repertoáru Národního divadla.¹⁶ Tento prvotní neúspěch byl však vykompenzován přílivem kladných ohlasů o šestnáct let později.

Moldanová v monografii uveřejňuje recenzi Evy Vrchlické z časopisu *Kmen*,¹⁷ která po premiéře hodnotila dílo těmito slovy: „*Za několik chvil, jež dopřává aktovka, vyvolala ze tmy svou tvůrčí schopností lidi z masa a krve a nervů, rozvíjející se, odříkávající, znovu doufající, nevědomě urychlující, v ovzduší bezděčné kritiky i zatrpklého humoru.*“¹⁸

Vřelých pochval se Benešové dostalo i od Růženy Svobodové či K. M. Čapka Choda, vyplývá to z osobní korespondence, kterou Moldanová též čtenářům monografie představila. Čapek Chod dokonce tuto hru hodnotí jako do té doby nejlepší Benešové dílo. Ve svém dopise píše: „*Neslyšel jsem dávno nic tak milého a inteligentního, poetického a dramatického, především psychologicky původnějšího nad tuto jemnou práci Hořkého přípiteku. [...] Ujišťuji Vás, že ačkoliv jsem se domníval, že nic nemůže zvýšit moji vážnost k Vaší literární práci, přece mi teprve Hořký přípitek otevřel na Vás oči, jak náleží.*“¹⁹

Přestože bylo drama recenzováno kladně, jak vidno z Benešové bibliografie, za autorčina života ke knižnímu vydání nedošlo. Hra brzy po své premiéře zapadla a již se nehrála.²⁰ Úspěch, který za tuto aktovku Benešová sklidila, si vysvětlujeme tím, že již v tomto dějově nenáročném kousku s triviální zápletkou dokázala autorka zúročit talent pro zobrazení postav v jejich reálné životnosti. Drama navíc odráží autorčinu tvůrčí osobnost i v tom, že za hlavní zdroj konfliktu je zde možno považovat životní deziluzi mladé dívky a rozchod s romantismem.

1.3. Recepce povídkové a románové tvorby

Největší pozornost a uznání si Benešová vydobyla svou prozaickou tvorbou. Právě povídky a romány se staly doménou její literární produkce a hlavním zájmem recenzentů. Benešová je autorkou celkem osmi povídkových souborů, které můžeme rozdělit na ty

---

¹⁵ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 86.

¹⁶ Tamtéž, str. 88.

¹⁷ VRCHLICKÁ, Eva. Tři aktovky v divadle Švandově. In *Kmen*. 1917-1918. č. 15, str. 8-9.

¹⁸ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 89-90.

¹⁹ Tamtéž, str. 91-92.

²⁰ Tamtéž, str. 92.

pocházející z prvního tvůrčího období (*Nedobytá vítězství* (1910), *Myšky* (1916), *Kruté mládí* (1917), *Tiché dívky* (1923) a na soubory povídek z druhého období (*Oblouzení* (1923), *Chlapci* (1927), *Není člověku dovoleno* (1932) a *Rouhači a oblouzení* (1924). Výchozím problémem povídek je střetnutí citovosti a životního idealismu s realitou, která se jeví jako konvenční, nudná a často velmi krutá.

Kromě Šaldy, který již od počátku vyjadřoval Benešové nemalou podporu, se však povídky v době svého publikování (s výjimkou jediné poslední novely *Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášková*) s příliš vřelým ohlasem nesetkaly. Šalda Benešovou vykládal především jako literátku inspirující se Flaubertovým tématem „*citové výchovy a odlučováním se od romantismu*“.²¹ Celkově si Benešové prozaické tvorby velmi cenil a autorku připodobňoval k tvůrčímu typu Karolíny Světlé.²²

Již od prvních kritických ohlasů na povídkové soubory si můžeme povšimnout několika pojmů, které i v pozdějších letech budou s autorským typem Benešové spojovány. Jsou jimi slova jako objektivita, mužnost, rozum či intelekt.²³ Právě intelektuální tvůrčí styl zaznamenává u Benešové M. Pujmanová, která konkrétně říká: „*Božena Benešová je stratég, stavitel, soudce. U Boženy Benešové na prahu umění stojí intelekt. Je přesná, neúprosná a objektivní jako vědec. Vyšetřuje, zkoumá, zjišťuje, konstatuje, dělá diagnózy [...]. Řeší téma jako šachovou partii, zmáhá je záměrem. Odhaduje nosnost, dělí masivy. Její síla je proporce.*“²⁴

Tomu, že literární talent Benešové pramení především z intelektu, dává za pravdu i F. Götz. Ve své studii *Bankrot iluzionismu* přímo říká, že „*B. Benešová i jako básnička má takový palčivý názorový chlad. Konstruuje – mnoho konstruuje, silný intelekt zní pod tím vším, ale on to není chladný rozum, nýbrž vášnivý intelekt [...]. Je to básnička tvořící z disonance, z úvahy, jdoucí analytickou cestou intelektu [...]. Cítím vždy, čtu-li B. Benešovou, zvláštní studený žár, horečku strážlivého mozku [...]*“.²⁵ Benešové přísnost, ve smyslu tvůrčím i duchovním, je dokonce podle Bedřicha Fučíka hlavním rozpoznávacím rysem této autorky.²⁶

Marie Pujmanová nazývá Boženu Benešovou na základě jejích povídek „*básničkou tragického mládí.*“²⁷ Tento atribut je dle Pujmanové platný nejen pro předválečné povídky, ale

²¹ ŠALDA, F. X. Krásná próza Boženy Benešové. In *Kritické projevy* 10. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1957. str. 130.

²² ŠALDA, F. X. Božena Benešová. In *Šaldův zápisník VIII*. 2. vydání. Praha: Český spisovatel, 1994. str. 275.

²³ JÚRGENS, Zuzana. Komentář. In *Božena Benešová: prózy*. 1. vydání. Brno: Host, 2015. str. 329.

²⁴ PUJMANOVÁ, Marie. *Božena Benešová: Postavy a dílo*. Praha: Fr. Borový, 1935. str. 16.

²⁵ GÖTZ, František. *Bankrot iluzionismu*. In *Básnický dnešek*. 1. vydání. Praha: Václav Petr, 1931. str. 90.

²⁶ FUČÍK, Bedřich. Chvála přísnosti. In *Kritické příležitosti II*. 1. vydání. Praha: Triáda, 2002. str. 79.

²⁷ PUJMANOVÁ, Marie. *Božena Benešová: Postavy a dílo*. Praha: Fr. Borový, 1935. str. 10.

jeho stopy přesahují i do tvorby poválečné.²⁸ Na téma tragického mládí naráží u autorčiných povídek i A. M. Piša. Ten s ohledem na motiv mládí vytváří zajímavé srovnání Benešové a F. Šrámka. Ačkoli oba dva autoři s motivem mládí pracují a oba své hrdiny staví do „zničující atmosféry“, Piša shledává tvůrčí postupy i samotnou povahu onoho „krutého mládí“ u obou autorů odlišnou a vnímá Benešovou jako jakýsi Šrámkův protipól.²⁹

Zdaleka největší ohlas přinesla Benešové její poslední novela *Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášková*. Novela z roku 1936 byla nejen úspěšně zdramatizována E. F. Burianem a následně hrána v divadle D 37, ale dokonce se dočkala i filmového zpracování. Jak je patrné z kritik, tato povídka o prvním střetnutí malé dívky se světem dospělých, je mnohými považována za vrchol autorčina díla vůbec.

Mezi ty, co se vyjádřili k poslednímu literárnímu počinu Boženy Benešové, patří například Josef Hora. Ten vidí v této knize autorčin návrat k její mladší tvorbě, nověji ovšem obohacen radostným pohledem. Dílo je pro něj jakousi syntézou všeho, co Benešová ve svých povídkách o mladých lidech chtěla kdy ztvárnit. „*Dávno jsme nečetli nic tak básnický pravdivého z dětského života, dávno jsme neměli v ruce knihu, jež by dovedla dát vírum dětských duší onu výsostnou platnost, jež vyznívá sladce i moudře z povídky o Věře Lukáškové.*“³⁰

Souhrnný pohled na povídkovou tvorbu Boženy Benešové učinil v osmdesátých letech 20. století literární historik a kritik František Buriánek. Autorčiny povídky pro něj představují konflikt mezi světem a nitrem mladých hrdinů. Jedinou povídkou, která se od zbylých vymyká svým vítězným vyzněním dobra, je podle Buriánka právě poslední novela o Věře Lukáškové.³¹

Přestože Benešová byla, a troufám si říci i stále je, pro mnohé autorkou především poslední novely, velmi cenné jsou její romány. Kromě válečné trilogie, jíž je má práce primárně věnována a jejíž recepci uvádíme v samostatné podkapitole, je Benešová autorkou i dvoudílného románu *Člověk*, za který v roce 1921 získala Státní cenu za literaturu.³² Tento román psala Benešová dlouhých osm let (1912-1920). Při jeho psaní sehrála nemalou roli válka, která se u autorky stala jakýmsi spouštěčem otázek pídících se po smyslu a skutečném naplnění

---

²⁸ PUJMANOVÁ, Marie. *Božena Benešová: Postavy a dílo*. Praha: Fr. Borový, 1935. str. 10.

²⁹ PÍŠA, A. M. Božena Benešová: Oblouzení. In *Dvacátá léta*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1969. str. 54.

³⁰ HORA, Josef. Poslední próza Boženy Benešové. In *Duch stále se rodící*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1981. str. 341.

³¹ BURIÁNEK, František. Osamocené vzpoury. In *Z moderní české literatury*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1980. str. 67.

³² *Literární ceny: Božena Benešová* [online] Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR., Dostupné na: <http://www.ucl.cas.cz/ceny/index.php?c=2>.

lidského života, což se promítlo jako výchozí téma románu. *Člověk*, stejně jako trilogie a jiná poválečná díla, svědčí o autorčině obratu ve vnímání konfliktu jedince a společnosti. Tento spor již není prezentován jako nepřekonatelný, neboť jedinec jej dokáže s dostatečnou výbavou morálních hodnot překonat.

Hned v roce 1921, vzápětí po vydání druhého dílu, napsal na román svůj kritický příspěvek do *Lidových novin* Karel Čapek. Shledává, že dílo v něm nejsilněji evokuje slovo „zápas“.³³ Zápas jako ztvárnění dvoupólového obrazu dvou rozdílných lidí – skladatele Cyrila a lékaře Jana. Čapek vidí Cyrilovu smrt v obětování se pro nenáviděné dítě jako akt z lásky, kterým se Cyril stal morálním člověkem.

Hlavní postavy, a zvláště je to patrné u Cyrila, jsou však podle něj vykresleny příliš distantně, ke čtenáři dostatečně nepronikají. Dále Čapek v románu postrádá „společnou půdu“, která by postavy spojovala v jedno prostředí, v jeden společný celek. Tato absence je podle Čapka zdrojem tesklivosti, která z díla vyzařuje. S ohledem na důraz blízkosti člověka k člověku, jež se nám jeví jako vykrytalizované poselství díla, Čapek přiznává, že pro román čekal jiný závěr. „[...] ano, čekal jsem téměř, že posledním slovem v *Člověku* bude *Lidé*. Místo toho je jím *Bůh*. *Člověk* našel *Boha*, ale *člověka* nenašel, s *člověkem* se nesešel. *Toť* závěr, který není vykoupením.“³⁴ Toto ovšem nic nemění na faktu, že Čapek oceňuje vše, co se Benešové podařilo tímto dílem říci.³⁵

Naopak M. Pujmanová považuje tento román za Benešové nejsilnější dílo a ve své studii vystihuje jeho mravní poselství následovně: „*Za války spisovatelé a právě ti, kteří tvořili z plné umělecké odpovědnosti, prožívali obrat ve vývoji. Rozpochybovali se o umění, jaké až dosud dělali [...]. Božena Benešová, ten pochybovač, kterému bylo umění vším, se ptá: Co je důležitější: vrcholné umělecké dílo, nebo obyčejný lidský život? Odpovídá na to svou nejčistší a nejsilnější prací *Člověk*.*“³⁶

Zajímavou recenzi na *Člověka* napsal po smrti Benešové F. X. Šalda. Ačkoli v ní hodnotí román jako „*veliké a silné básnické dílo*“,³⁷ přiznává, že určité pochybnosti a námítky má vůči jeho nekompromisní mravní zásadovosti. Šalda nesouhlasí s autorčíným popřením umění jako nejvyšší životní hodnoty. Tvrdí: „*Zde jsem stanul u vrcholu mravního rigorismu*

³³ ČAPEK, Karel. Božena Benešová: *Člověk*. In *Na břehu dnů*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1966. str. 69.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ PUJMANOVÁ, Marie. *Božena Benešová: Postavy a dílo*. Praha: Fr. Borový, 1935. str. 19.

³⁷ ŠALDA, F. X. Božena Benešová. In *Šaldův zápisník VIII*. 2. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1994. str. 273.

*Boženy Benešové, zde se probouzejí mé pochyby a námitky [...]. Cyril Trojuš touží vykonat malý lidský čin spíš, než stvořit své vrcholné dílo. – Ale což není to dílo také lidský čin? A což není ten čin podmíněn dlouhou a dlouhou prací, vytrvalým neslábnoucím úsilím dní a dní a nocí a nocí? Mám pochyby, že vrchol mravnosti leží v sebeobětování, v obětování nejvyšších svých vloh a možností.*³⁸

Rozpaky nad románem vyjadřuje i Dobrava Moldanová. Při veškerém respektu, který k autorce chová, je pro ni dílo jako celek až přespříliš zatíženo napětím a rozporuplnou vnitřní filosofií.³⁹

1.3.1. Recepce válečné trilogie: Úder, Podzemní plameny, Tragická duha

Tato podkapitola je věnována názorům a charakteristikám, kterých se trilogii dostalo od našich předních literátů. Zaměřuje se na to, jak byla trilogie a její samostatné části interpretovány jednotlivými kritiky. Ve vlastní interpretační části se pak budeme k jejich názorům vracet a odkazovat na ně.

Válečná trilogie Boženy Benešové obsahuje romány s názvy *Úder (1926)*, *Podzemní plameny (1929)* a *Tragická duha (1933)*. Mezi českými knihami zabývajícími se tematikou první světové války zaujímá trilogie čestné místo a můžeme ji řadit mezi nejvýznamnější česká válečná díla vůbec.

Božena Benešová slavila s touto trilogií nezvyklé úspěchy již za svého života. Ačkoli v dobové kritice panovaly neshody o tom, který díl trilogie je umělecky nejzdařilejší, jako určité vodítko nám může posloužit fakt, že za druhý díl *Podzemní plameny* obdržela Benešová státní cenu a druhý a třetí díl byl oceněn i cenou Melantrich.⁴⁰ Jak už tak tomu ale bývá, našli se samozřejmě i tací kritici, kteří trilogii spíše mnohé vytýkali či ji povrchně chválili, aniž by dílu porozuměli v plném dosahu. Moldanová tento fakt odůvodňuje tím, že dílo nelze zařadit do jasné příhrádky a v kontextu určitého chápání se tak může stát, že některé aspekty, jako třeba absence dokončení historické linie, jsou trilogii vytýkány.⁴¹

O tom, že je tento bod kritiky spíše věcí neporozumění nežli faktického nedostatku, je přesvědčen například kritik wolkerovské generace A. M. Piša. Ten si naopak ve své stati *Tvůrčí magie z roku 1929*, věnované druhému dílu z budoucí trilogie, vysoce cení toho, že se Benešové

³⁸ ŠALDA, F. X. Božena Benešová. In *Šaldův zápisník VIII*. 2. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1994. str. 273.

³⁹ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 116.

⁴⁰ Tamtéž, str. 134-135.

⁴¹ Tamtéž, str. 135.

podářilo vymanit z tendence pouh  dokumentaristiky historických faktů a zachovat v d le rysy b snick  v pravn  prózy.⁴² Podle A. M. P ši: „*Lidsk  osudy nejsou j * (B. Benešov  - pozn. D. K.) *druhotnou pomůckou a dokladov mi exempláři dokumentárního dobového panor matu, nýbrž naopak doba se svými podmínkami a vlastnostmi je j  klíčem k dramatům lidských osud  a hlubinám lidských niter.*“⁴³

D le Píša pokračuje v hodnocení o tři roky později ve stati *Dovršen  stavba*, kde rozebírá paradoxn  dvoup lovost cel  trilogie. Na jedné stran  se podle něj Benešov  daň vytvářet dechberoucí romantiku, na druh  se d lo vyznačuje „*p ř mo mužskou, a  chladnou intelektu lnost *“.⁴⁴ Kombinace těchto dvou rozdílných rysů slou i podle P ši jako zdroj dramatičnosti. Stejn  jako mnozí dal i hodnotitel  spatřuje Píša ojedinělost díla p edev m v psychologick  obraznosti a naopak slabinou je pro něho mluva postav a splynutí racionalistického a volného prvku s autorčinou kompoziční schopností. V sledn  sklouben  totiž podle P ši vede m sty až „*k n siln  konstruovanosti, spojen  s p řesv d ivou romanesknost  vztahů a d j *“.⁴⁵

Ještě před vznikem posledního dílu se k p ede l m dvěma románům trilogie vyjadřuje F. Götz ve studii *Bankrot ilusionismu*. Román * der* charakterizuje slovy: „*Ve svém úderu zpodobila paní Benešov  proces, jež v této rozlo en , atomizovan  a otr ven  skutečnosti způsobila válka. [...] dějství dovedla B. Benešov  odhaliti ne diskurzivn  [...], nýbrž básnicky, konkr tn , životní, bolestnou osudovou odyseou svých lid .*“⁴⁶ Götz v neposlední řadě poukazuje na to, že se Benešov  podařilo zbavit „*studen  literárnosti*“⁴⁷ se kterou ještě psala * lov ka*, a nov  román se tak jako celek jev  v mnohem laskav j i a  ivotn j i realitě.⁴⁸

O něco st řzliv ji hodnot  Götz následující d l *Podzemní plameny*. Ačkoli uznává, že Benešov  dokázala sv m hrdinům vytvořit skv l  portréty, postavy na něj přesto působí dosti osamocen , což potvrzuje slovy: „*Ta mezi-individu ln  psychologie lid  spletitých v jednu osudovou dr zu po r d Benešov  uniká.*“⁴⁹

V poměrně hojn m zastoupen  můžeme v dobových periodikách nalézt kritick  p r spěvky od Karla Sezimy. Ohledně častého vyt k n  mal  d vky kolektivnosti měl tento kritik naprosto opa n  m n n . Sezima si naopak vážil, že Benešov  „*jádrem tv r c ho zájmu*

⁴² PÍŠA, A. M. Tv r c  magie. In *Dvac t  léta*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1969. str. 312.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ PÍŠA, A. M. Dovršen  stavba. In * in*. 1933. roč. 4.  . 38, str. 894.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ GÖTZ, František. Bankrot ilusionismu. In *B snick  dnešek*. Praha: V. Petr, 1931. str. 93.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Tamtéž, str. 94.

povždy zůstal důvěrný život jedinců, ovšem se znamenitou iradiací v oblastech celých tříd a vrstev národa“.⁵⁰ Válečné romány pro něj oproti dřívějším autorčiným povídkám představují syntézu a vyvrácení. Spatřit to můžeme například v plnější výrazovosti, v bohatosti jazykových prostředků či větném rytmu.⁵¹

Dobrava Moldanová v monografii Boženy Benešové nabízí čtenářům přepis korespondence z roku 1933, ve které své mínění o trilogii sděluje přímo Benešové její přítel Edmond Konrád. Konrád se neostýchá celou trilogii označit za „*mistrovskou skladbu českého válečného románu*“.⁵² Slovu „skladba“ přitom dává zvláštní zřetel, jelikož právě způsob, jakým Benešová dokázala skladebně své dílo zkomponovat, je podle Konráda v kontextu tehdejší prózy velmi unikátní.⁵³

Ve stejném roce, v jakém vyjádřil úctu nad trilogií Edmond Konrád, napsal na romány kritickou stat' i Josef Hora. Jeho esej *Válečná trilogie Boženy Benešové* nahlíží na dílo v kontextu světového válečného románu. Český válečný román zaujímá podle Hory v evropské románové tvorbě ojedinělou pozici. Vyplývá mu to především z povahy situace, za níž Češi do války vstupovali. Na rozdíl od ostatních evropských zemí šli totiž naši lidé do války z donucení, z povinnosti a údelu podrobeného národa. Hora říká: „*Také český válečný román je revoluční, ale malý národ musel napřed prožít svou zvláštní revoluci národní, aby teprve pak pro něho válka nabyla stejného smyslu jako pro ostatní, [...]*“.⁵⁴ Obraz této skutečnosti přináší i trilogie Boženy Benešové. Hora dílo charakterizuje jako jedinečně zaznamenaný obraz českého aktivismu, zachycující vnitřní přerod národa za války.⁵⁵ Oceňuje autorčin nezidealizovaný pohled na válku i to, jak zdařile dokázala proniknout do psychologie postav a dát jim plnost života. Celkově označuje trilogii za nejlepší román českého domácího odboje.⁵⁶

Obdobný rys „mravního převratu“ našla při svých rozvahách nad trilogií i Eva Strohsová⁵⁷ nebo Marie Pujmanová. Když se poslední jmenovaná literátka zamýšlela nad největším přínosem tohoto třisvazkového díla, našla jej v „*patosu střízlivosti, v cudnosti přednesu*“.⁵⁸ Benešová se podle Pujmanové spolehla čistě na své vypravěčské a povahotvorné

⁵⁰ SEZIMA, Karel. Z nové tvorby románové. In *Lumír* [online]. roč. 60 (1933-1944). č. 1, str. 44-45.

⁵¹ Tamtéž, str. 46.

⁵² MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 138.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ HORA, Josef. *Válečná trilogie Boženy Benešové*. In *Duch stále se rodící*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1981. str. 338.

⁵⁵ Tamtéž, str. 339.

⁵⁶ GÖTZ, František. Bankrot iluzionismu. In *Básnický dnešek*. Praha: V. Petr, 1931. str. 93.

⁵⁷ STROHSOVÁ, Eva. Tradice realistické a naturalistické prózy v nových podmínkách. In MUKAŘOVSKÝ, Jan a kol. *Dějiny české literatury IV: Literatura od konce 19. století do roku 1945*. 1. vydání. Praha: Victoria publishing, 1995. str. 213.

⁵⁸ PUJMANOVÁ, Marie. *Božena Benešová: Postavy a dílo*. Praha: Fr. Borový, 1935. str. 28.

umění, nezneužila žádných historicky velkých jmen. Dále oceňuje to, s jakou pravdivostí dokázala autorka zachytit rozklad starých řádů a celkový vnitřní přerod naší země.⁵⁹

V *Přehledných dějinách české literatury* nalezneme na dílo názorovou charakteristiku Arna Nováka. Ačkoli Novák na trilogii oceňoval umění „*dobové a místní charakteristiky, kde má B. Benešová zásluhu objevitelky a průkopnice*“,⁶⁰ neubráníl se určitému zklamání, které pociťoval nad posledním dílem *Tragická duha*, o němž se vyjádřil následovně: „*I v této skladbě, jež obsahuje nikoli kroniku, nýbrž kritickou psychologii české společnosti, autorka usilovala o pevně vyváženou stavbu, [...] ale průběhem práce se značně posunulo názorové těžiště básniřčino, a trilogie pozbyla rovnováhy [...]*.“⁶¹

V přehledu recepce nemůže chybět pohled Dobravy Moldanové. Válečnou trilogii Boženy Benešové hodnotí jako dílo „*veliké a bohaté*“.⁶² Hlavním předmětem díla pro ni však není válka, ale jak sama říká: „*Trilogie je románem o konfliktu svědomí a povinnosti, viny a odplaty, ale i románem o reakci člověka na násilí, nesvobodu a útlak, románem o janusovské tváři našeho století.*“⁶³

V sedmdesátých letech se trilogie dočkala nového, dosud posledního vydání. V medailoncích této edice se jednotlivým dílům a autorčině osobnosti věnuje Štěpán Vlašín. Souhrnně hodnotí válečné romány slovy: „*Víra v život a člověka i v možnost proměny světa, vysoká mravní náročnost, schopnost složité psychologické kresby jednotlivců i evokace dobové atmosféry činí z válečné trilogie Boženy Benešové trvalý a cenný vklad do souboru vrcholných prozaických děl české literatury našeho století.*“⁶⁴

Jak jsme se přesvědčili, válečná trilogie Boženy Benešové je dílo vskutku významné, kritikou ceněné a v literárním kontextu autorčiny tvorby v mnohých ohledech průlomové. Navzdory faktu, že mu v minulosti byla věnována pozornost našich předních literátů a kritiků, dnešní čtenářský i kritický zájem o toto dílo je spíše malý.

---

⁵⁹ PUJMANOVÁ, Marie. *Božena Benešová: Postavy a dílo*. Praha: Fr. Borový, 1935. str. 28.

⁶⁰ NOVÁK, Arne. Moravský válečný román. In *Lidové noviny*, 4. 4. 1936, roč. 34, č. 173, str. 9.

⁶¹ NOVÁK, Arne. Povídka a román v odklonu od naturalismu. In *Přehledné dějiny české literatury*. 4. vydání. Olomouc: R. Promberg, 1936-1939. str. 1033.

⁶² MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 139.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ VLAŠÍN, Štěpán. Božena Benešová. In BENEŠOVÁ, Božena. *Tragická duha*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1977. str. 11.

1.4. Shrnutí recepce

Provedená recepce díla jasně ukazuje, že Božena Benešová je autorkou, k jejíž tvorbě se v minulosti vyjádřila řada významných osobností literárního světa. Mezi nejčastější hodnotitele její tvorby můžeme řadit například R. Svobodovou, J. Horu, F. X. Šaldu, A. Nováka, A. M. Píšu, M. Pujmanovou, F. Götze a mnohé další. Množství literatury, které o díle Boženy Benešové vzniklo, dokládá, že se jedná o velice významnou autorku, které si kritika rozhodně všimla.

I přes mnoho recenzí, rozsáhlejších studií, jubilejních článků a dalších prací, jež byly o díle a autorce napsány, existuje o Benešové dosud pouze jediná monografie. Tvůrkyní je univerzitní profesorka Dobrava Moldanová, která svou několikaletou prací na monografii učinila na poli poznání Boženy Benešové významný krok. Nutno dodat, že i před Moldanovou se objevily určité snahy zmapovat dílo Benešové v literárněhistorickou monografii. Vůbec první autorkou Benešové útlé monografie byla Marie Pujmanová. Těsně po válce se pak poprvé o syntetičtější pohled pokusila Pavla Buzková. Díky tomu, že se Buzková s Benešovou a její rodinou osobně znala, podařilo se jí nashromáždit autorčinu literární pozůstalost i životopisný materiál. K samotné práci na monografii se však již Buzková nedostala, jelikož zemřela. Její sebrané spisy a drobné studie se nicméně Moldanové staly, jak sama říká, při práci na monografii cenným zdrojem informací.⁶⁵

V kontextu výše zmíněných kritik a recenzí můžeme celkově o díle Benešové říci, že již za autorčina života sklidilo u kritiky převážně pozitivní ohlasy. Vyznačovalo se autorskými rysy jako: intelektuálnost, objektivita, přísnost apod. Jak ale upozorňuje ve svém článku Karel Polák, ačkoli byla autorčina tvorba dobovou kritikou i čtenáři přijímána s úctou, dostatečného pochopení se jí nedostalo.⁶⁶ Zvláště předválečná tvorba Benešové byla přijímaná dosti rozpačitě. Kromě kladných soudů F. X. Šaldy byly její povídky, jak dokládá úryvek z listu od R. Svobodové, v očích dobové kritiky příliš vágní a racionálně vykonstruované.⁶⁷ K neporozumění pravděpodobně přispěl i tehdejší jednostranný výklad autorky v kontextu jejího členství v literárním kroužku R. Svobodové. Moldanová tvrdí, že Benešová byla díky tomu dlouhou dobu mylně vykládána pouze jako spisovatelka ženské a dětské problematiky

---

⁶⁵ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 7.

⁶⁶ POLÁK, Karel. O Boženě Benešové. In *Literární noviny* [online]. 1953. č. 48, str. 5.

⁶⁷ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 75.

a ostatní aspekty díla, jako bohatá psychologická kresba či originalnost analytického vidění a postupů, zůstaly nedoceny.⁶⁸

Obrat ve výkladu přinesla Benešové až mladá generace nastupující po válce. Teprve ta spatřuje jedinečnost jejího psaní, a v důsledku toho se začíná objevovat snaha zhodnotit její uměleckou tvorbu i autorský typ. Třicátá léta 20. století jsou obecně obdobím, kdy tvorba Benešové vrcholí a kdy kritiky a studie o autorce vznikají nejhojněji. Největší pozornost kritika věnovala prozaické, potažmo románové tvorbě, která je dodnes vnímána jako cenné jádro autorčina díla.

2. Válečná trilogie

2.1. Reflexe první světové války v trilogii a české próze

Trilogie Boženy Benešové spadá do kategorie válečných románů. Z tohoto důvodu si zde velmi krátce přiblížíme reflexi první světové války v české próze. Čerpat budeme především ze stati Jiřího Poláčka, publikované ve sborníku příspěvků - *Karel Poláček a obraz první světové války v české literatuře*.⁶⁹

První světová válka byla bezpochyby velkým zásahem do života všech lidí. Mnoho soudobých spisovatelů cítilo potřebu válečnou zkušenost ve své tvorbě reflektovat, a proto je téma války ve dvacátých a třicátých letech fenoménem české, potažmo evropské literatury. Vzájemně se autoři od sebe liší v tom, jakou úlohu v jejich dílech válka sehrává.

Někteří spisovatelé měli s válkou přímou zkušenost z fronty, a v dílech se proto zaměřovali zejména na popis válečných situací. Mezi takové autory patří namnoze spisovatelé z generace anarchistických buřičů. Uveďme si jako příklad Fráňu Šrámka a jeho soubor povídek *Žasnoucí voják* (1924) nebo S. K. Neumanna s válečnými díly *Elbasan* (1922), *Válčení civilistovo* (1925) a *Bragodža* (1928). V polovině dvacátých let se objevuje řada významných knih. Vychází dílo V. Vančury *Pole orná a válečná* (1925) a na literární trh přichází i jedno ze světově nejproslulejších českých děl – *Osudy dobrého vojáky Švejka za světové války* od J. Haška.

Jiní autoři o válce psali pouze zprostředkovaně anebo ji využívali jako činitele k utváření postav a podnět ke ztvárnění jiné problematiky. Do této skupiny můžeme řadit právě

⁶⁸ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 75.

⁶⁹ POLÁČEK, Jiří. Reflexe první světové války v české próze. In GILK, Erik a kol. *Karel Poláček a obraz první světové války v české literatuře*. 1. vydání. Boskovice: Albert, 2007. str. 77-85.

Boženu Benešovou a její válečnou trilogii. Válka v ní slouží jako katalyzátor lidských proměn a spolutvůrce osudů hrdinů, hlavní úlohu nehraje. Autorka se spíše zaměřuje na základní lidské existenciální otázky, které válečné klima vyvolává, a snaží se na ně nalézt odpověď. Každý díl trilogie válku zobrazuje v rozlišném stadiu – sledujeme ji ještě před samotným vypuknutím až téměř po její oficiální konec.

Z autorů, kteří podobně jako Benešová zobrazovali válku z domácího prostředí, zmíníme například Josefa Horu a jeho dílo *Hladový rok* (1926) nebo A. M. Tilschovou a román *Haldy* (1927), který bývá často s trilogií Benešové srovnáván.

V próze s válečnou tematikou zaujímá důležité místo také legionářská literatura. Tato literatura je velmi obsáhlá, proto pouze pro přehlednost uvedeme její nejvýznamnější představitele. Je jím například Rudolf Medek, který ve své pentalogii zobrazil dobové dění od vypuknutí války přes působení legií v Rusku až po jejich návrat domů, Josef Kopta nebo Jaroslav Kratochvíl.

2.1. Zařazení trilogie do kontextu autorčiny tvorby

Trilogie spadá do autorčina druhého tvůrčího období, v němž Benešová vlivem válečné zkušenosti proměnila své předválečné vnímání konfliktu mezi jedincem a společností. Oproti jejím prvním povídkám pozorujeme, že zde již jedinec nevede předem prohraný boj, ale Benešová mu vštěpuje hodnoty, které mu dávají šanci na přežití a překonání mravního rozpadu společnosti. F. X. Šalda k tomuto obratu dodává: „*Co bylo v povídkách odbojem, stalo se nyní bojem.*“⁷⁰ Sama autorka přiznává nalezení nových hodnot, když k trilogii říká: „*Chtěla jsem napsat knihu, kterou by zatížil všechn krutý nesoulad, ale kterou by zároveň prokmitla naděje ve stálé a neměnné hodnoty lidské statečnosti a síly duchovní, která je s to vzdorovati i nejkritičtějšímu osudu [...].*“⁷¹

Ačkoli je téma celé trilogie válečné, během války ji Benešová nenapsala. Trilogie vznikla pravděpodobně v rozmezí osmi let (1923-1931),⁷² přičemž ji podle Moldanové Benešová psala bez předchozích příprav, rovnou a v definitivní podobě.⁷³ Nejrozsáhlejší Benešové dílo s válečnou tematikou tedy vzniká až po válce samotné, v době, kdy Benešové

---

⁷⁰ ŠALDA, F. X. Božena Benešová. In *Šaldův zápisník VIII*. 2. vydání. Praha: Český spisovatel, 1994. str. 217.

⁷¹ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 75.

⁷² HORA, Josef. Válečná trilogie Boženy Benešové. In *Duch stále se rodící*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1981. str. 340.

⁷³ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 118.

bylo okolo padesáti let a kdy stála na svém tvůrčím vrcholu. Umění, které Benešová do trilogie vložila, se Šaldovi v kontextu její předešlé tvorby jeví jako vrcholné.⁷⁴

I D. Moldanová shodně říká, že v trilogii Benešová zúročila vše, co se jako čtenářka Dostojevského naučila o postavách i struktuře románu,⁷⁵ a soudíme-li i my ze slov kritiky, vyvarovala se tomu, co bylo vyčítáno jejímu prvnímu románu *Člověk*. Jak víme z recepcí autorčiny tvorby, nejznámější a umělecky nejvyváženějším dílem se stal nakonec až Benešové poslední literární počín potvrzující, že „doménou spisovatelky zůstala povídka“,⁷⁶ nicméně z hlediska společenské závažnosti vystupuje trilogie podle J. Honzíka v kontextu jiných autorčiných prací po právu do popředí.⁷⁷

Benešová se i v trilogii stále drží svého autorského typu, který je typický pro celou její tvorbu. Stále se snaží o tvůrčí odstup vůči látce, píše nepodbízivě, bez zbytečných příkras. Ani v postavách příliš neexperimentuje. Hlavní hrdinka Alena Hudcová „nevyrůstá v jádře z jiné půdy, než dosavadní autorčiny představitelky z *Krutého mládí*“.⁷⁸ Silnou stránkou zůstává psychologické vykreslení vnitřního světa postav a živé dialogy, kterými se hrdinové stávají pro čtenáře mnohem reálnější. Rys autorčiných dramát i prózy obecně tak zůstává v trilogii zachován. Podobnost nalézáme i v motivické linii s básnickou sbírkou *Hlas krve a mír srdce*. Již zde totiž autorka zachycuje některé okamžiky války, které se objevují i v trilogii. Jedná se například o motivy národní solidarity nebo strachu o syna na frontě.

Podíváme-li se na trilogii z hlediska autorčiny inspirace v uměleckých tendencích, i zde se nám jeví v zajímavém světle. Autorka, která ve svých začátcích vycházela hlavně z realisticko-naturalistické školy, nachází ve dvacátých letech minulého století pro svou tvorbu nová východiska a svou prózu obměňuje. Oproti svým kolegům, kteří jsou ovlivněni především lyrizovanou prózou F. Šrámka, prosazují neepickou strukturu prózy, výraznou lyrizaci a smyslové vzněty,⁷⁹ jde Benešová jinou cestou. Trilogií dokazuje svou tendenci ke struktuře ryze tradiční epické prózy.

Vrátíme-li se k úvahám o tom, jaké umělecké tendence v sobě trilogie odráží, dojdeme nutně k závěru vypovídajícím o inspiraci v novoklasicistní vlně, která u nás sílila již na přelomu

---

⁷⁴ ŠALDA, F. X. *Kritické glosy k nové poezii české*. Praha: Melantrich, 1939. str. 89.

⁷⁵ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 145-146.

⁷⁶ NEZNÁMÝ. Božena Benešová. In KOLEKTIV AUTORŮ: *Čeští spisovatelé 19. na počátku 20. století*. 3. vydání. Praha, 1982. str. 24.

⁷⁷ HONZÍK, Jiří. Božena Benešová a její válečný trilogie. In BENEŠOVÁ, B. *Úder*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1955. str. 5.

⁷⁸ SEZIMA, Karel. Z nové tvorby románové. In *Lumír III*. [online]. roč. 60 (1933-1944). č. 1, str. 40.

⁷⁹ PÍŠA, A. M. Božena Benešová: Oblouzení. In *Dvacátá léta. Kritiky a stati*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1969. str. 53-54.

století. Přesvědčuje nás o tom racionalismus, souvislá epická linie, „úsilí o formovou kázeň, účelná a promyšlená kompoziční výstavba“⁸⁰ a v neposlední řadě Benešové „až neženská objektivita“.⁸¹ Ani u Benešové však novoklasicismus nepředstavoval vyhraněný směr, ale spíše „soubor různých projevů a snah o renesanci literatury ze zdrojů klasické tradice a její nové využití v situaci, kdy moderní umění hledalo všemi směry své vyjadřovací prostředky.“⁸²

2.1. Intelektuálnost kompoziční výstavby trilogie

Jak víme, často byla Benešová kritikou považována za stratéga, písíciho především svým intelektem, přísného a přesného. Připomeňme si například slova M. Pujmanové, která o Benešové říká, že je to „stratég, stavitel, soudce“.⁸³ I my dáváme těmto slovům za pravdu, neboť ani trilogie tyto rysy nepozbývá. I zde cítíme, že si Benešová nedovolí improvizovat a píše především intelektem. Spatřujeme to jednak v promyšlené kompozici, která svou tektonikou nese podobnosti s výstavbou klasického dramatu, tak v jednotlivých stavebných komponentech typu „figurálního rytmu“,⁸⁴ na který upozorňuje F. Všetička, který říká: „Figurální rytmus zde tvoří osnovu celého díla [vztahuje k *Úderu* – pozn. D. K.], neboť s ním souvisejí všechny další stavebné komponenty.“⁸⁵

Ukažme si některé zajímavé kompoziční tendence, kterých Benešová v trilogii užívá. Již byla řeč o figurálním rytmu, ten je konkrétně v *Úderu* založen na pravidelném střetávání Aleny Hudcové a kontesy Eleonory. Setkáním těchto dvou postav se román otevírá a jejich opětovným setkáním je i uzavřen. Mezi prvníma dvěma díly můžeme navíc pozorovat zajímavou tektonickou příbuznost a shodné ideové směřování. Závěr *Úderu* i *Podzemních plamenů* ústí velmi podobně. V poslední kapitole *Úderu* se Alena rozhodne jet do Itálie, aby se zapojila do zahraniční odbojové činnosti, stejně tak činí v poslední kapitole starosta Mareček.

Další podobnost je i mezi předposlední kapitolou *Úderu*, kdy umírá Slávkova matka, a předposlední kapitolou *Podzemních plamenů*, kde smrt postihne policejního prezidenta Slavíka z Fliederhainu. Díky stavebným prostředkům, které Benešová v trilogii zvolila, se

---

⁸⁰ ŠTĚDROŇOVÁ, Eva. Novoklasicismus. In KOLEKTIV AUTORŮ. *Česká literatura na předělu století*. 2. upravené vydání. Praha: nakladatelství H+H, 2001. str. 259-260.

⁸¹ SEZIMA, Karel. Z nové tvorby románové. In *Lumír III*. [online]. roč. 60 (1933-1944). č. 1, str. 39.

⁸² TÁBORSKÁ, Jiřina. Novoklasicismus. In VLAŠÍN, Štěpán a kol. *Slovník literární teorie*. 2. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1984. str. 250-251.

⁸³ PUJMANOVÁ, Marie. Božena Benešová. In *Postavy a dílo*. Praha: Fr. Borový, 1935. str. 15.

⁸⁴ VŠETIČKA, František. Román Boženy Benešové. In *Podoby prózy*. 1. vydání. Olomouc: Votrobia, 1997. str. 172-173.

⁸⁵ Tamtéž, str. 173.

podle nás zcela po právu označuje jako autorka tvořící v první řadě racionálním a intelektuálním způsobem.

3. Úder

Román *Úder* představuje první díl trilogie Boženy Benešové. Dílo vycházelo nejprve na pokračování v časopise *Národní osvobození* v letech 1925-1926 a záhy v roce 1926 vyšlo i v knižní podobě.⁸⁶

3.1. Inspirace

Předlohou k napsání *Úderu* byl Benešové skutečný příběh, který se stal na podzim roku 1914 na Přerovsku. Postava Slávka Přikryla byla inspirována životem skutečného mladého dělníka Slavomíra Kratochvíla, který byl na začátku válečných let nespravedlivě popraven pro velezradu. Provinění mladého chlapce Slavomíra, stejně tak jako prohřešek Slávka Přikryla, spočívalo v držení carova manifestu, který byl tehdy pro rakouskou vládu nebezpečným důkazem rusofilství. Příмым popudem k napsání *Úderu* byla tak dle slov Marie Pujmanové tzv. „velezrádná přerovská aféra“.⁸⁷

3.2. Tematický plán

Celá trilogie je propojena jedním společným **hlavním tématem**. Tím je **život lidí za první světové války**. My budeme v jednotlivých dílech zaznamenávat to, jak se tento život vinou války proměňuje. Konkrétně v *Úderu* pozorujeme životy lidí ještě v počátcích válečného konfliktu – děj totiž začíná zhruba o měsíc dříve, než byl spáchán atentát na následníka rakouského trůnu (uskutečněný dne 28. června 1914) a končí v říjnu téhož roku. Můžeme tak pozorovat, jaké změny toto období přináší. Prvotní nejistota ve vypuknutí války je během několik málo měsíců vystřídána umocňujícím se válečným klimatem. S jeho nástupem záhy upadají všechny dosavadní hodnoty a nastává proces, který F. Götz charakterizoval jako „rozklad atomizované společnosti“.⁸⁸

---

⁸⁶ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 75.

⁸⁷ PUJMANOVÁ, Marie. Božena Benešová. In *Postavy a dílo*. Praha: Fr. Borový, 1935. str. 25.

⁸⁸ GÖTZ, František. Bankrot iluzionismu. In *Básnický dnešek*. Praha: V. Petr, 1931. str. 93.

K vedlejším tématům *Úderu* můžeme počítat téma **nenaplněné lásky**. Zde ho pozorujeme především v postavách mladých milenců Aleny Hudcové a Slávka Příkryla. Překážkou v jejich lásce je rozdílná společenská třída. I když se v závěru knihy zdá, že by i tito dva mladí lidé z rozdílných společenských světů mohli najít společné štěstí, jejich vztahu je nadobro konec, jelikož Slávek je pro držení ilegálního manifestu odsouzen a popraven.

Nenaplněná láska promlouvá i z postavy sestry Maxmiliány. Tato francouzská klášterní sestra bývala kdysi zamilována do mladého chlapce, i jí ovšem společenský řád určoval manžela z vyšších vrstev. Maxmiliána si však nemohla život bez svého milého představit, a proto raději zvolila život v klášteře a nadobro se oddala Bohu.

K zajímavé analýze je zde vystavena ještě další poloha lásky - **láska mateřská**. S mateřskou láskou podle Šaldy autorka pracuje jako s dávkou jisté krátkozrakosti, jež dovede zcela podle vraždit.⁸⁹ V *Úderu* je toho důkazem Alenina matka, která se láskou k dceři stává udavačkou a zaviňuje smrt milého své dcery.

S válečným tématem jde ruku v ruce i téma **boje za svobodu**. Toto téma je obecně pro autory generace devadesátých let i pozdější velmi časté. Fenomén svobody se v různých podobách prolíná celou trilogií. Lidé si díky válce uvědomili, že život podrobeného, nesvobodného národa je nelítostný. O specifickém postavení Čechů v první světové válce bylo hovořeno již v souvislosti s kritickou statí J. Hory, ve které upozornil, že trilogie vypovídá o „*vědomí národní bezmoci a rozporu mezi státem a národem*“.⁹⁰ Již do *Úderu* Benešová tuto skutečnost odráží, když své hrdiny nechává pátrat po ruském manifestu, jenž přislubuje Čechům samostatnost. Svoboda je navíc v *Úderu* míněna nejen v otázce národní, ale autorka zde píše obecně o svobodném smýšlení a svobodných citech: „*Největší blaho světa je svoboda. Ale i to duté slovo, neznamená-li: jednat podle vlastní vůle, vlastního rozumu a vlastního srdce.*“⁹¹ (Promluva Aleny Hudcové).

Velmi kriticky pojímané téma je **maloměšťácký způsob života**. Předsudky, které lidé vůči sobě chovají, se stávají nepřekonatelnými překážkami. Lidé jsou souzeni na základě společenského statusu a majetku, povaha sehrává pouze druhořadou roli. Sterilní klima maloměšťácké rodiny zde vyvolává konflikt, který se daří překonat teprve těm hrdinům, kterým

---

⁸⁹ ŠALDA, F. X. Božena Benešová. In *Šaldův zápisník VIII*. 2. vydání. Praha: Český spisovatel, 1994. str. 274.

⁹⁰ HORA, Josef. Válečná trilogie Boženy Benešové. In *Duch stále se rodící*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1981. str. 338.

⁹¹ BENEŠOVÁ, Božena. *Úder*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1976. str. 208.

se „podaří vyřešit svůj vnitřní svár“.⁹² Typickou představitelkou maloměšťáckého způsobu života se stává Alenina matka Olga Malotová, která svou pokřivenou morálkou zničí dceřino štěstí.

3.2.1. Motivy

Autobiografické motivy

Kniha je z části autobiografická. Benešová do ní promítá několik scénérií z vlastního života. Rodná Napajedla se jí stala předlohou k městečku Rovinov, které je hlavním dějištěm celé knihy. Dalším motivem, který se z autorčina života do díla přenáší, je napajedelský klášter. Tak jako chodívala hlavní hrdinka trilogie Alena Hudcová za klášterní sestrou Maxmiliánou, navštěvovala v dívčích letech Benešová sestru Bernadettu, která ji též učila francouzsky.⁹³

Motivy smrti

Stín smrti provází celou knihu. Je to dáno zejména začínající válkou, jelikož po odchodu rovinovských mužů na fronty narůstá strach o jejich životy. Smrt najde ve válečném boji mladý student Floryš Kuba, jehož úmrtí se stane důvodem otcovy sebevraždy. Další scény, ve kterých se střetáváme se smrtí, jsou skon Slávkovy matky nebo na samotném závěru i poprava jejího syna.

Smrt v sobě značí záhadný motiv **černého sametu**. Jeho obraz se zjeví Slávkově matce vždy ve chvíli, předpovídá-li něčí smrt. Motiv zde funguje i jako anticipační stavebný prostředek.⁹⁴

Se smrtí, nebezpečím a tajemnem se úzce pojí i typicky signální **motiv zlatého medailonku**. V první scéně, ve které se Alenin medailon objevuje, věští Slávkova matka hrozbou budoucnost svého syna. „*Smrt! Vykřikla ještě bledá ústa matčina. Tentokrát je psána doopravdy ... smrt! A neživá se zhroutila v Alenino náručí. Když po malé chvílce přišel Slávek domů, byl ve světničce starý Kuba a dvě sousedky a lékař a kafrová vůně a zlatý medailónek na rypsové pokrývce.*“⁹⁵ Nejsilněji však medailon evokuje smrt na konci knihy. Poté, co byl

---

⁹² HODROVÁ, Daniela. Psychologický román. In ZEMAN, M. a kol. *Poetika české meziválečné literatury*, 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1987. str. 216.

⁹³ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 10.

⁹⁴ VŠETIČKA, František. Román Boženy Benešové. In *Podoby prózy*. 1. vydání. Olomouc: Votobia, 1997. str. 177.

⁹⁵ BENEŠOVÁ, Božena. *Úder*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1976. str. 103.

Slávek pro udání Aleninou matkou zatčen, byl u něj ve zlatém medailonku nalezen kompromitující carův manifest. „*Medailonek, který jste našli na mých prsou s ruským manifestem, patří sice jí, neboť jej kdysi nechala u mé matky, ale vzal jsem si jej naprosto bez jejího vědomí, protože se mi zdál bezpečným úkrytem pro onen papír...*“⁹⁶ Slávkova následná poprava dokonala signalizaci smrti, kterou medailón napříč celou knihou značil.

Motiv Terrible

Na zajímavý motiv „terrible“ upozorňuje František Vsetečka, jenž mu přisuzuje „*metamorfni povahu*“.⁹⁷ Slovo „terrible“, totiž v různých využitích svůj obsah proměňuje. Poprvé je tento motiv zaznamenán v momentě, kdy Alena zavítá do kláštera a spatří tam bědující komtesu Eleonoru a jeptišky, které hořekují nad vraždou následníka rakouského trůnu – Ferdinanda d'Este. Jejich počínání Alena nechápe, a proto její postoj sestra představená komentuje slovy: „*Mais c'est terrible, terrible!*“⁹⁸

Dále je tento motiv použit ve spojení se stěžováním si sestry Maxmiliány na poměry v klášteře a na její život v přetvářce, když se musí jako Francouzka s ostatními sestrami modlit za vítězství Rakousko-Uherska: „*Copak si vůbec dovedete představit můj zdejší život zde? [...]* *C'est terrible! Terrible!*“⁹⁹

Pro Alenu však nabývá „terrible“ ještě jiného významu, označuje jím stav, který nastává, když se celý český národ modlí za úspěch svého nepřítele: „*Maxmiliány této země se modlí, pokud se vůbec dovedou modlit: Dej, Všemohoucí, ať zvítězí náš nepřítel! Dej ať přijde sem, až do středu naší země [...]. ...Myslím, že toto je opravdu terrible, sestro [...].*“¹⁰⁰ Dozvuky tohoto motivu jsou pak patrné ještě v několika dalších scénách.

3.3. Synopse

Děj *Úderu* se odehrává jen v rozmezí několika měsíců – zhruba od května až do října roku 1914. Situován je především do polofiktivního moravského města Rovinov. Ten symbolizuje jakousi „*národní buňku, v níž se slévají všechny typické vlivy, snahy a ideje této*

---

⁹⁶ BENEŠOVÁ, Božena. *Úder*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1976. str. 103.

⁹⁷ VŠETIČKA, František. Román Boženy Benešové. In *Podoby prózy*. 1. vydání. Olomouc: Votobia, 1997. str. 174.

⁹⁸ BENEŠOVÁ, Božena. *Úder*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1976. str. 52.

⁹⁹ Tamtéž, str. 166.

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 167.

doby“.¹⁰¹ Jelikož se zde prolíná více dějových příběhů, náš výklad bude zaměřen především na hlavní dějovou osu románu, kterou tvoří příběh Aleny Hudcové, hlavní hrdinky trilogie.

Alena žije na venkově v závětří měšťácké rodiny. Její otčím Jan Malota je majitelem rovinovské textilní továrny a u všech obyvatel velmi vážený muž. Na oslavu Malotových padesátých narozenin přijíždí i jeho synovec Jiří, budoucí dědic, a jak všichni kromě Aleny doufají, i budoucí Alenin manžel. Nesouhlas s plánovým sňatkem dává Alena najevo různými způsoby, sama si však uvědomuje, že Jiří je pro její životní perspektivu jediná možná varianta.

Alena svůj volný čas nejčastěji tráví v klášteře se sestrou Maxmiliánou nebo na dvorku, kde rozmlouvá s bývalým spolužákem Slávkem Přikrylem, nyní pomocníkem v Malotově továrně. Zásadní zlom přináší do života tamních lidí válka. Vyhlášená mobilizace v lidech podnítlá nejistotu a strach. Kromě Slávka, který nerukuje, protože má nemocnou matku, jsou k odvodu povoláni všichni mladí muži včetně Jiřího. Vypuknutí války Alenu přiměje, aby si vyjasnila svá stanoviska. Uvědomí si, že ve vztahu s Jiřím by nikdy nebyla šťastná, a nebrání se proto již společensky nevhodné lásce ke Slávkovi. „*Měla jsem tě vždycky ráda, Slávku, [...]. Máme to tu oba pochybené, v té fabrice, která ti zabila tátů a mně chce zabít všechnu volnost a radost... my přece jen patříme k sobě, Slávku.*“¹⁰²

Poté, co se Jiří Malota dobrovolně rozhodne bojovat na straně Rakouska-Uherska, přehodnocuje svou důvěru k němu i strýc Jan. Zalíbení Malota nově najde ve Slávkovi, kterému společně s přítelem Marečkem svěří důležitý úkol – sehnat a přinést carský manifest. Slávek se i přes všechna rizika do hledání manifestu odvázně pouští a již brzy je ve svém pátrání úspěšný. Tajný dokument se mu podaří získat od špičla Vendelína Senohraba.

Alena si je svými city ke Slávkovi jistá natolik, že se je rozhodne přiznat i matce. Ta v tu chvíli zrovna zběsile sklízí všechnen majetek, který pro svou dceru za léta společného života s Malotou získala, žene ji totiž strach, že Rusové vše seberou. Dceřino přiznání matkou otřásl. Lásku jediné dcery k obyčejnému posluhovači nemohla Malotová přenést přes srdce.

Ačkoli vše dosud špělo ke šťastnému konci (Jan Malota chtěl Slávkovi věnovat podíl v továrně), závěr knihy je tragický. Slávek je pro držení carova manifestu zatčen a popraven. Za jeho odsouzení mohlo udání, které policii poskytla Alenina matka. Ta si svůj čin ospravedlňovala takto: „*Její krásná dcera byla zachráněna a nesmírná tíha na mateřském srdci polevila. S člověkem, jehož čeká kriminál, se přece nezasnoubí.*“¹⁰³

---

¹⁰¹ GÖTZ, František. Bankrot iluzionismu. In *Básnický dnešek*. Praha: V. Petr, 1931. str. 92.

¹⁰² BENEŠOVÁ, Božena. *Úder*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1976. str. 55.

¹⁰³ Tamtéž, str. 269.

Alena se po zprávě o smrti milého zhroutí. Bylo jí zřejmé, že Slávka udala její vlastní matka, a proto se rozhodla pro zásadní životní čin. Zoufalá uteče z domu a jako komorná kontesy Eleonory odjede v přestrojení a pod cizí identitou do Itálie.

3.4. Postavy

Postavy jsou pro celou trilogii klíčové, jelikož se v jejich analýze odráží i historicko-spoolečenské procesy. Benešové se daří u mnohých postav vystihnout jejich vnitřní psychologii, pro což, jak jsme ukázali v recepci díla, byla kritikou velmi ceněna. Pro specifičnost autorčiných analytických sond do hlubin lidského nitra budeme postavám věnovat bližší pozornost. Před konkrétní charakteristikou si však nejprve představíme obecně poetiku literární postavy.

Daniela Hodrová definuje literární postavu jako nositele děje, určité myšlenky či ideologie, představující v literárním díle prvek, který je budovaný prostřednictvím vypravěče či bez něj, a to vždy z vnějšku.¹⁰⁴ Postava je pro ni dynamickou složkou textu, která ovlivňuje jeho vnitřní výstavbu.¹⁰⁵ Hodrová dále dělí postavy podle jednoznačnosti a mnohoznačnosti jejich charakterizace na postavy-definice a postavy-hypotézy. Postava-definice je postavou bez tajemství, je v textu vyjádřena explicitně a odpovídá požadavku jednotného charakteru. Druhým typem postav je postava-hypotézy, která se vyznačuje nejednoznačností a nepředvídatelným chováním. Na základě tohoto rozdělení můžeme postavy trilogie jako Alenu Hudcovou, Slávka Přikryla či postavu Pavla Hájka (z dílu *Tragická duha*) zařadit do typologie postav-definic, která je příznačná zejména pro realistickou literaturu.

Ve sféře postav celé trilogie byla literární kritikou často zmiňována Benešové příbuznost s F. M. Dostojevským. Potvrzují to slova například F. X. Šaldy¹⁰⁶ nebo K. Sezimy, když říká, že Benešové postavy jsou „*bytosti tak celé a lidské, ze svárů světla a stínů zrozené* [...] *že se vám [vnukne – poznámka D. K.] pomyšlení na některé výtvary Dostojevského*“.¹⁰⁷ My v této části práce podrobíme bližšímu náhledu nejen hlavní hrdinku Alenu Hudcovou, ale zmíníme i postavy vedlejší, nicméně dobře psychologicky vykreslené, které plně vystihují atmosféru doby a nesou její rysy. Důležité je k figurám *Úderu řici*, že některé z nich samozřejmě prostupují celou trilogií a jejich osudy a vývoj tak budeme sledovat i v budoucnu.

---

¹⁰⁴ HODROVÁ, Daniela a kol. --*na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. 1. vydání. Praha: Torst, 2001. str. 544.

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 545.

¹⁰⁶ ŠALDA, F. X. Božena Benešová. In *Šaldův zápisník VIII*. 2. vydání. Praha: Český spisovatel, 1994. str. 277.

¹⁰⁷ SEZIMA, Karel. Z nové tvorby románové. In *Lumír III*. [online]. roč. 60 (1933-1944). č. 1, str. 41.

Alena Hudcová – hlavní postava trilogie

Alena Hudcová je „*hrdá nekonvenční dívka, revoltující proti měšťáckému prostředí*“.¹⁰⁸ Těmito slovy charakterizuje Š. Vlašín v předmluvě *Úderu* z roku 1976 hlavní hrdinku. Stejně jako ženské postavy z jiných autorčiných děl, i Alena se vzpírá proti maloměšťáckému prostředí a dokazuje, že do této pokrytecké sorty občanstva nepatří. Ve vnímání hrdinky se ztotožňujeme s D. Moldanovou, která postavu vidí jako jakési „*médium*“,¹⁰⁹ které spojuje svět měštšské smetánky a místní chudiny.¹¹⁰ Jako jeden z mnoha znaků Alenina odmítavého postoje se nám může jevit i důraz na to, aby ji lidé oslovovali rodným jménem – Alena Hudcová, nikoli Malotová, jméno otčima a matky se jí protiví, jelikož ona se „s jejich světem“ neztotožňuje. Můžeme téměř bez nadsázky říci, že vzpurnost mladého děvčete na čtenáře vyvěrá téměř z každého jejího činu a gesta.

Alena však již v *Úderu* prochází značnou vnitřní proměnou. Vidíme ji zejména na vztahu ke Slávkovi. Nejprve byl její postoj k němu plný posměšků: „*Znal příliš dobře posměch, který jí někdy sršel z očí, znal nelítostně jízlivý úsměv jejích překrvených rtů, znal také nezadržitelné výbuchy jejího bujného smíchu.*“¹¹¹ Později si své city přiznává, ale odmítá je: „*Och já, Alena Hudcová, já se přece nebudu milovat s chlapcem, který mému otčimu kdysi cidil boty a je synem mámy, která lidem prorokuje budoucnost... Vyrvu to, vyplením, pýchou to vyléčím...*“¹¹² Konečně až s příchodem války v sobě Alena objevuje novou sílu, „*napřimuje se a nevykupuje se*“.¹¹³ Její pohled na život se mění a ona dostává odvahu jít vlastní životní cestou, i když v mnohém značně komplikovanější.

Po Slávkově smrti se Alena uzavírá do sebe. Nedokáže odpustit matce, která jí tolik ublížila. Pro svou duševní sílu však Alena život neztratí, neprohrává svůj boj. Volí sice život v cizině a pod falešným jménem, ale volí život... Tento moment je zásadní, jelikož dokazuje překonání konfliktu jedince a společnosti.

---

¹⁰⁸ VLAŠÍN, Štěpán. Předmluva. In BENEŠOVÁ, Božena. *Tragická duha*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1977. str. 10.

¹⁰⁹ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 120.

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ BENEŠOVÁ, Božena. *Úder*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1976. str. 24.

¹¹² Tamtéž, str. 85.

¹¹³ GÖTZ, František. Bankrot iluzionismu. In *Básnický dnešek*. Praha: V. Petr, 1931. str. 92.

Slávek Přikryl

Ačkoli sociálně patří do nižší vrstvy, inteligencí ji přechází stejně tak, jako srdcem přechází vrstvu Aleninu. Na nerovnováhu mezi Alenou a Slávkem upozorňuje K. Sezima, když říká, že Alenina „*druhá nachází válka již hotového, rozumově ujasněného i citově velkého*“.¹¹⁴ I proto ho Sezima spatřuje jako hrdinu přímočaře vykresleného a psychologicky méně zajímavého.¹¹⁵ S tímto hodnocením lze souhlasit zčásti – byť je Slávek nepochybně postavou méně komplikovanou než jeho družka, i on se částečně vyvíjí. Z chlapce citově nesmělého, který se v jedné chvíli dokonce svého vztahu s Alenou raději vzdá, se teprve Aleninou proměnou stává muž citově jistý. Jinak si však Slávek zachová svou přímou a upřímnost, což vedlo Milana Blahynku k tomu, že ho oprávněně stavěl jako kontrast ke „*lživým tahům svrchovaně počestných figurek měšťáckého společenského života*“.¹¹⁶

Florián Kuba

Postava mladého studenta, která ačkoli nemá v díle mnoho prostoru, sehrává důležitou roli. Jakub je mladík v celém Rovinově velmi oblíbený. V nitru je sice trošku výtržník, avšak s obětavou povahou, která ho dovede až k smrti. Na frontě je nemilosrdně zabit kulkou přímo do čela. Stane se tak v situaci, kdy chtěl pro své žíznlivé přátele donést trochu vody. Až jeho smrtí jakoby si lidé z Rovinova uvědomili, že válka je nelítostná a týká se jich všech. Postava je podle nás velmi dobře vykreslena, a i díky tomu patří k těm nezapomenutelným.

Vendelín Senohrab

Tato poměrně v *Úderu* nenápadná postava ztělesňuje v sobě mnohé. Vendelín Senohrab je provokatér a udavač. Ačkoli před okolím pje vlastenecké písně a tváří se jako oddaný Čech, ve skutečnosti na své krajany pro svůj vlastní prospěch donáší, což mu vyvolává „*záchvaty lítosti nad svou vlastní ničemností*“.¹¹⁷ Postavou Senohraba, člověka, který ztratil sám sebe, Benešová ztvárnila figuru, do níž promítla morální rozvrat tehdejší společnosti.

---

¹¹⁴ SEZIMA, Karel. Z nové tvorby románové. In *Lumír III*. [online]. roč. 60 (1933-1944). č. 1, str. 41.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ BLAHYNKA, Milan. Krásná odvaha Kultura. In *Kultura* [online]. roč. 1958. č. 48. str. 3.

¹¹⁷ SEZIMA, Karel. Z nové tvorby románové. In *Lumír III*. [online]. roč. 60 (1933-1944). č. 1, str. 41.

4. Podzemní plameny

Román *Podzemní plameny* představuje v pořadí druhý svazek trilogie. Poprvé vyšel roku 1929, a to již v knižní podobě. Oproti předchozímu dílu se však v mnohém věcně liší, *Úderem* jako by skončila „éra všeslovanského mýtu“¹¹⁸ a *Podzemními plameny* nastupuje skutečná odbojová činnost, kterou podle uznání A. M. Piši nemá autorka tendenci líčit dokumentárně, ale stále básnicky.¹¹⁹ V *Podzemních plamenech* se oproti *Úderu* také proměňuje místo děje, čas a rozvržení postav. Co zůstává, je zákeřná válečná atmosféra – a pod ní doutnající podzemní plameny odboje...

4.1. Tematický plán

Hlavním tématem zůstává **život lidí za války**. Válku však tentokrát nezaznamenáváme v začátečním stadiu, ale zažíváme ji v letech pozdějších (druhá půle r. 1917), kdy je jejími hrůzami poznamenána již celá země. Můžeme říci, že počáteční rozklad společnosti, který je patrný v předešlém díle, působí v *Podzemních plamenech* palčivěji, neboť válka prostoupila do nitra lidí ještě hlouběji. Situaci doby výstižně charakterizuje tento úryvek z knihy: „*Hnus! Vůbec Praha! Špína je tu a zima a hlad jako v celé zemi, jenže mnohem horší! Zloději, kteří přepadávají s vražednou drzostí. Lidé, kteří z hladu jedí kočky. A policie, která se tomu všemu posmívá. A slídivé podezření ve všech očích...*“¹²⁰

Vedlejším tématem je opět **boj za svobodu**, který tu má však podobu **odbojové činnosti**. Nejedná se však už o „*hrdinské mučednictví*“,¹²¹ jaké pozoruje K. Sezima u Slávka Příkryla, zde vše dostává organizovanější ráz. V domácím prostředí je odboj reprezentován zejména postavou doktora Štěpána Vesnického a jeho uzavřeným intelektuálním okruhem přátel. K. Sezima charakterizuje jejich odbojovou činnost jako „*podryvnou a podkopnou krtčí práci, [...] která káže opatrnosti*“.¹²² V podstatě tomu tak bylo. Odboj, který vedl Štěpán Vesnický, byl spíše rázu intelektuálního, nebyl to odboj se zbraní v ruce, hlavní roli sehrával pouze přenos informací. J. Honzík k němu uvádí, že to byl odboj, jehož smysl byl „*za války hlavně v obnovení české státní samostatnosti*“,¹²³ odboj, který nespolehá na pomoc

¹¹⁸ PUJMANOVÁ, Marie. *Božena Benešová: Postavy a dílo*. Praha: Fr. Borový, 1935. str. 25.

¹¹⁹ PÍŠA, A. M. Tvůrčí magie. In *Dvacátá léta*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1969. str. 311.

¹²⁰ BENEŠOVÁ, Božena. *Podzemní plameny*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1977. str. 47.

¹²¹ SEZIMA, Karel. Z nové tvorby románové. In *Lumír III*. [online]. roč. 60 (1933-1944). č. 1, str. 41.

¹²² Tamtéž, str. 42.

¹²³ HONZÍK, Jirí. Božena Benešová a její válečný trilogie. In BENEŠOVÁ, B. *Úder*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1955. str. 11.

od domácího lidu, ale spíše na tu ze zahraničí.¹²⁴ I tak je ale jejich činnost součástí celkového vnitřního přerodu tehdejších lidí.

Vedlejším tématem, které pozorujeme, je **život pražských hospodských**, zde v *Podzemních plamenech* reprezentovaný rodinou Zárubových. Benešová prostřednictvím hospody U Andělíčků znázorňuje rozdílnost mezi válečnou bídou a úspěšnými prosperujícími živnostníky, pro které je válka naopak to nejlepší, co se mohlo jejich podnikání stát. Starý Záruba vždy říkával: „*Válce se musí člověk přizpůsobit, a lidem musí v pravý čas vyjít vstříc* [...]“.¹²⁵ Benešová tímto ukázala smutný paradox tehdejší doby i to, jak širokou výpovědní hodnotu její analýza tehdejší společnosti má.

4.1.1. Motivy

I v *Podzemních plamenech* nacházíme několik význačných motivů, na které bychom chtěli upozornit. Můžeme si zároveň povšimnout i těch, které jsou známy již z *Úderu* a zde se objevují v nové variantě. Jedním takovým je například **motiv černého sametu**, který i zde vyjadřuje příbuznost se smrtí a má anticipační funkci (ta je dokonána až ve třetím díle *Tragická duha*). Přestože se v *Podzemních plamenech* motiv mihne jen nepatrně, o to pozoruhodnější je jeho použití. Benešová ho uvádí v souvislosti s maďarským lékařem Galdonem. V jedné ze scén sedí tento muž s „*černým sametovým límcem na uniformě*“¹²⁶ v hospodě U Andělíčků. Jen málokdo tehdy tuší, že je to „*doktor, před kterým se od podzimka třesou všechny pražské mámy*“.¹²⁷ Právě on totiž rozhoduje o tom, který chlapec bude odveden na vojnu a který zůstane doma, on rozhoduje, kdo bude vystaven smrti a kdo uchráněn.

Typicky impresionistický **motiv větru** Benešová používá s odkazem na svobodu. Tento vítr „*přináší do Čech naději, že starý svět bude definitivně poražen a z válečného utrpení vyroste nový*“.¹²⁸ Objevuje se velmi často v souvislosti s Ruskem, což je pochopitelné, jelikož právě na pomoc ruské armády se čeští lidé často upínali. V jedné z rozhovorů s Ankou Horovou Alena říká: „*V Itálii ucítili ruský vítr sotva začal vát, ale tady ho nikdo necítí, ač již duje celým světem!*“¹²⁹ V další situaci promlouvá hostinská Zárubová: „*To by se u nás těm vojenským*

---

¹²⁴ HONZÍK, Jiří. Božena Benešová a její válečný trilogie. In BENEŠOVÁ, B. *Úder*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1955. str. 11.

¹²⁵ BENEŠOVÁ, Božena. *Podzemní plameny*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1977. str. 28.

¹²⁶ Tamtéž, str. 118.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ MOLDANOVÁ, Dobrava. In FORST, V. a kol. *Lexikon české literatury (díl A-G)*. 1. vydání. Praha: Academia, 1985. str. 200-201.

¹²⁹ BENEŠOVÁ, Božena. *Podzemní plameny*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1977. str. 235.

*pánům dobře rokovalo za větrem [...].*¹³⁰ Její slova vystihují složitou situaci českých vojáků, kteří museli narukovat se slibem věrnosti rakouskému státu, ačkoli věděli, že je to v rozporu s jejich vlastenectvím i národní svobodou. Že jsou marné rakouské snahy zaplašit v českých lidech chuť po svobodě, dokládají Marečkova slova: „*Zakaž větru letět, cenzuro! Umlčte jej, četníci! Popravte, holomci!*“¹³¹

4.2. Synopse

Podzemní plameny přenáší dějiště z Rovinova do hlavního města Prahy v roce 1917. Od předchozího dění v *Úderu* tak uběhly zhruba tři roky. Děj románu se rozdvouje na dvě hlavní dějová pásma – osudy Zárubovy rodiny a dále dění v okruhu vlasteneckých intelektuálů. Obě tyto dějové linie se vzájemně propojují.

Děj románu otevírá postava rovinovského starosty Ferdinanda Marečka. Ten se po propuštění z vězení rozhodne přijet do Prahy, aby vyřídil Malotovu pozůstalost a usvědčil Vendelína Senohraba, jehož všichni podezírají z udání Slávka Přikryla. Po příjezdu do Prahy je však Mareček krvavě poraněn a okraden o všechny dokumenty k případu. Když mu v pátrání odmítne pomoci policie, obrátí se na služby soukromého detektiva Vavřina Sliba, ve kterém okamžitě poznává onoho domnělého udavače.

Zázemí v Praze nachází Mareček u svého dávného přítele Matouše Záruby, který zde vlastní hospodu. V ní je mu poskytnut azyl a zároveň dostává příležitost se seznámit s lékařkou Annou Horovou. Toto setkání má pro další Marečkův pobyt v Praze zásadní význam. Anka Horová ho uvede do pražského odbojového kroužku intelektuálů, soustředěných okolo lékaře Štěpána Vesnického. Poté, co byl Mareček do odbojového okruhu přijat, soustřeďuje svou pozornost na výzvědné operace i on. Okruh navazuje kontakty s italskou odbojovou činností a snaží se pro Marečka získat pas pro ilegální činnost v zahraničí. Ten však lze zajistit jedině od policejního prezidenta Slavíka z Fliederhainu. Ačkoli Slavík nakonec tento pas vystaví, nedokáže unést výčitky ze zpronevěry ke své profesi a páchá sebevraždu.

V několika posledních kapitolách se do děje zaplétá postava neznámé mladé dívky Mély. Ve skutečnosti jde o Alenu Hudcovou, která se z Itálie vrací jako kurýr domácího odboje. Alenina identita je odhalena až na pohřbu policejního prezidenta Slavíka, kde se shledává jak s Marečkem, tak Senohrabem, jemuž dosvědčí v případě Slávkovy udání nevinu.

---

¹³⁰ BENEŠOVÁ, Božena. *Podzemní plameny*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1977. str. 58.

¹³¹ Tamtéž, str. 17.

Děj se v jedné chvíli rozbíhá a my sledujeme i osudy Zárubovy rodiny. Krásná dcera Zina se zamiluje do mladého hraběte Zdenka Dreifelse a prožívá s ním románec. Smutnější osud stíhá jejího bratra Tuška, který je i přes otcův úplatek vojenskému lékaři povolán k odvodu, což se jeví jako jeden ze smutných paradoxů knihy.

4.3. Postavy

Oproti postavám z předchozího dílu se postavy *Podzemních plamenů* mění. O osudech většiny protagonistů *Úderu* se dozvídáme jen velmi poskrovnu – Jiří i Jan Malota jsou po smrti a Alenina matka se léčí ve vídeňském sanatoriu pro nervově nemocné. I dění okolo hlavní hrdinky Aleny Hudcové ustupuje do pozadí. Jak upozorňuje Moldanová, mládí je zde vystřídáno problematikou střední generace, jejíž příslušníci jsou lidé již zralí, co si své místo v životě už našli.¹³² Z úst protagonisty Marečka je o této generaci hovořeno jako o generaci racionální, říká: „*Já jsem přece z generace, která zamlada nesměla věřit ani v boží, natož v lidskou velikost.*“¹³³ K bližšímu náhledu vybíráme postavy, jejichž povahokresby shledáváme jako nejzdařilejší.

Ferdinand Mareček

Mareček je typ postavy ztvárňující v tomto románě nejznatelněji onen přerod lidí za války. Ačkoli do Prahy přijíždí ve věci zcela soukromé, nakonec se v něm cosi přeměňuje a on se přidává k národnímu odboji. „*Tento přerod skeptika, jenž nesměl v minulosti ani věřit a doufat, jenž byl otráven nihilismem, v člověka věřivého a aktivního*“¹³⁴ shledává F. Götz jádrem celého románu. Když tedy Götz vynesl výtku, že na něj postavy tohoto románu působí *osamoceně*, my proti ní stavíme právě postavu starosty Marečka a jeho slova: „*Vždyť já to také znám, [...] Člověk pracoval, jak dovedl, [...] hrabal se ve vlastním samotářském a hořkém srdci. A pak přišel den, a on již nebyl ani pochybovačem, ani rozumářem. Byl spjat, byl zařazen.*“¹³⁵

¹³² MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 125.

¹³³ BENEŠOVÁ, Božena. *Podzemní plameny*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1977. str. 135-136.

¹³⁴ GÖTZ, František. Bankrot iluzionismu. In *Básnický dnešek*. Praha: V. Petr, 1931. str. 94.

¹³⁵ BENEŠOVÁ, Božena. *Podzemní plameny*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1977. str. 272.

Štěpán Vesnický

Ironický, uzavřený, skeptický aristokrat, z minulosti zhrzený neopětovanou láskou Anky Horové a neuspokojivou kariérou. Pod touto tíhou záporných vlastností však Vesnický nezhořkl, ale dokázal je obrátit ve prospěch národní myšlenky - k boji za samostatný stát.

Pro Götze je postava módního zubaře Štěpána Vesnického „jedna z největších postav, co kdy Benešová vytvořila“.¹³⁶ Konkrétně o něm říká: „Je v něm chladný žár, je v něm střízlivý fanatismus, je v něm tragická vášeň ledové rozumovosti.“¹³⁷ Vesnický je skutečně postava, u níž hraje největší roli jeho racionalita. Celý odboj řídí svým logickým odosobněným přístupem k věci. V jedné z nejsilnějších scén románu se Vesnický rozhodne vše vsadit na jednu kartu, když o ilegální povolení k pobytu v zahraničí požádá přímo policejního prezidenta Slavíčka. Ačkoli by se mohlo nezasvěceným zdát, že Vesnický ztratil rozum, bylo tomu právě naopak, právě jeho chladnokrevný rozum ho k tomuto činu vedl. Vesnického studený, střízlivý rozum, nikoli romantický cit, je to, co v závěru rozhoduje o celkovém vítězství. V této rozumovosti a odstupu Štěpána Vesnického nalézáme, stejně jako B. Fučík, odraz samotné umělecké podstaty autorky.¹³⁸

Slavík z Fiederhainu

Tato postava je pro pochopení celého románu, a dost možná celé trilogie, zásadní. Slavík představuje přesně typ člověka, který bychom mohli nazvat „rozdvojenec“. S podobným typem jsme se již setkali v postavě Vendelína Senohraba, není to ovšem náhoda, ale autorčina záliba v „dvojlomných charakterech.“¹³⁹ Ačkoli byl Slavík úspěšný česko-rakouský byrokrat, pracující oddaně dle rodinné tradice ve službách rakouského státu, jeho životní smůlou bylo, že to byl zároveň i velký Čech, který se nemohl rozhodnout v zásadní otázce: „Přiznat barvu, ano, přiznat, ale kterou?“¹⁴⁰ Na čí straně vlastně stát? Nerozhodnost v této věci se mu nakonec stala příčinou životního ztroskotání.

---

¹³⁶ GÖTZ, František. Bankrot iluzionismu. In *Básnický dnešek*. Praha: V. Petr, 1931. str. 94.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ FUČÍK, Bedřich. Božena Benešová: Podzemní plameny. In *Kritické příležitosti I*. 1. vydání, Praha: Melantrich, 1998. str. 277.

¹³⁹ MOLDANOVÁ, Dobrava. Božena Benešová. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 143.

¹⁴⁰ BENEŠOVÁ, Božena. *Podzemní plameny*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1977. str. 240.

Alena Hudcová – Mély

Postava Aleny Hudcové se v *Podzemních plamenech* mihne jen okrajově, přesto ji pro celkový význam v trilogii neopomineme.

Alena se po třech letech navrátí z Itálie do Čech, aby předala tajné informace českému odboji a napomohla k celkovému přerodu země. Zjišťuje však, že její přesvědčení o smyslu českého odboje je jiné nežli u ostatních lidí. Soudí totiž, že změna musí být celková, změnit se musí od základu celý svět, nikoli pouze jedna malá země. To však podle ní nebude možné politickým romantismem, ale radikálními činy.¹⁴¹ Ve vyčítavé řeči Alena Ance Horové říká: „*Ne, ať se zrodí celý nový svět, ale ať se jedna zemička přebarví z černožluté na červenobílou, a až se přebarví, ať se v ní roztahuje dál všechn plevel, všechna hniloba, všichni lidokupci a všichni vrahové.*“¹⁴²

Po příjezdu se Alena chová velmi nevyzpytatelně, v jejím povýšeném jednání můžeme v mnohém spatřovat Alenu z první části *Úderu*. Jsme však přesvědčeni o tom, že to nebyla pýcha, co Alenu nyní ovládala, ale bolest, přetvářka a osamocení. Ačkoli totiž našla částečnou útěchu v odbojové činnosti, její nitro je stále nevyhlášené, nedokáže se smířit s faktem, že ji zradila vlastní matka. Anka Horová o Aleně pronese: „*Nějaký strašný osud ji poznamenal, ještě mnohem horší, než byl můj, ucítila jsem, a od oné chvíle ji miluji. Necht' sebedivnější, sebezvrácenější, je to člověk stvořený k obrazu božímu a nikdy nemůže zabloudit trvale.*“¹⁴³

5. Tragická duha

Titulem „*Tragická duha*“ nazvala Benešová závěrečný díl trilogie, který knižně vyšel roku 1933. Na časové ose se dějově posouváme do druhé půle roku 1918, stojíme tedy krok od konečného národního osvobození. Již z názvu K. Sezima vystihl atmosféru této doby následovně: „*Po bouři, jež doznívá za obzorem, vzduch dosud zkapalněný parami, v nichž novým světelným lomem hoří nové naděje [...]. Či jen duhové iluze?*“¹⁴⁴

Benešová se *Tragickou duhou* jakoby navrátila k dění *Úderu*, již ho však nerekapituluje, nýbrž na něj navazuje. V plánu celého díla má *Tragická duha* významnou funkci, neboť právě

¹⁴¹ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 129.

¹⁴² BENEŠOVÁ, Božena. *Podzemní plameny*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1977. str. 236.

¹⁴³ Tamtéž, str. 280.

¹⁴⁴ SEZIMA, Karel. Z nové tvorby románové. In *Lumír III*. [online]. roč. 60 (1933-1944). č. 1, str. 46.

zde Benešová konfrontuje Aleninu deklaraci se skutečností, nezůstává tedy u pouhé analýzy a revolty, ale dovádí věci dál.¹⁴⁵

5.1. Tematický plán

Podobu hlavního tématu – **života lidí za první světové války**, zde opět určuje časové vymezení. *Tragická duha* nás uvádí již na samý konec války. Do doby, která lidem po letech strádání přinášela nové naděje. V kontrastu s blížící se nadějí „ruského větru“ je stále zobrazeno válečné zpuštění země i lidských životů. „*Nikde nebylo trávy, stříkané květinami, všude jen znešvařená země, obehnaná nízkými mesly a ostnatým drátem, a jakési nemotorné stavení vražené do zbytků rozdrolených zdí... Ubohost tohoto koutku krásné země, který zničila válka na dálku nesčetných kilometrů.*“¹⁴⁶

Zásadním tématem, které až v závěrečném dílu dostává plnou podobu, je **problematika viny, trestu a odpuštění**. Zde je zobrazena v několika motivických variacích. Vina tu je propírána například v souvislosti s Vlastiným milostným mimomanželským poměrem s velitelem ozdravovny. Jednou v noci ji voják z místního lazaretu přivede zaběhlého synka ve chvíli, kdy má zrovna Vlasta u sebe milence, načež hned druhého dne je tento muž za svou „dobrotu“ odvelen na frontu. Alena potom o vojákovi s Vlastou rozmlouvá: „*Nezdá se ti, že pak poneseš vinu na jeho neštěstí jenom ty? [...] Nechci říci nic horšího, říkám jen: Nebojíš se takové zodpovědnosti?*“¹⁴⁷ Vlasta však vinu rozhodně necítí.

Nepřímou, až iluzorní vinu pak pocítuje sama Alena, když zjistí, že přítelkyně Vlasta, které odmítla ve svízelné situaci pomoci, spáchala sebevraždu. Alena si namlouvala, že nese na její smrti odpovědnost tím, že ačkoli tušila zvláštnost Vlastina chování, nic neudělala.

Dále se objevuje problematika viny ve chvíli, kdy Aleniným přičiněním vážně onemocní její matka – Alena ji totiž vědomě poslala do Prahy, zamořené španělskou chřipkou. Pod tíhou odpovědnosti z Vlastiny smrti a matčiny nemoci si Alena uvědomí, jak těžké je nést pocit viny a jak ošemetné je někoho vinným shledat. Až toto poznání ji vede ke smíru a odpuštění. Oči jí otevře řeč doktora Vesnického: „*Maličká, je mnoho úctů, které vyrovnává teprve smrt, poněvadž po ní již nejsou tak naléhavé, jak se zdály. Ale vy, vy také, že jste zavinila*

---

¹⁴⁵ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 129.

¹⁴⁶ BENEŠOVÁ, Božena. *Tragická duha*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1977. str. 81-82.

¹⁴⁷ Tamtéž, str. 178.

něčí smrt? Jistě ne! [...] Ale poznejte alespoň na sobě, [...] jak složitý je pocit, kterému říkáme: vina.“¹⁴⁸

Vedlejším tématem je zde **postavení šlechty na konci první světové války**. Benešová tuto společenskou vrstvu, reprezentovanou šlechtickým rodem Dreiflesů, zachycuje v době, kdy fakticky začínala ztrácet veškerá svá privilegia, neboť v prosinci roku 1918 byly šlechtické tituly zrušeny. M. Pujmanová hodnotí Benešové sociologický pohled na šlechtu jako pohled bez iluzí a bez karikatury.¹⁴⁹ K. Sezima taktéž stvrzuje, že zvětralou, bortící a sesouvající se aristokratickou vrstvu autorka vystihla v neromantickém, živě přesvědčivém obrazu.¹⁵⁰ Jeho slova podporuje fakt, že Benešová Dreiflesovi ukazuje jako rod, kde jsou jedinci degenerovaní šílenstvím. Jediným východiskem k záchraně rodu se stává propojení šlechtického světa se světem lidu. Děje se tak díky lásce Zdenka Dreifelse a dcery hostinského Ziny Zárubové.

Již v kapitole věnované prvnímu dílu trilogie jsme hovořili o tématu **mateřské lásky**, o vztahu rodič-děti. I zde se setkáváme se zajímavými variacemi tohoto tématu. Je tomu jednak v osudech rodiny Zárubových a jednak prostřednictvím postavy moudré hraběnky Mary Dreifelsové, matky mladého Zdenka. Ta se „*protrpí strachem před rodovým zatížením až tak daleko, že dovolí synovi neslýchaně nerovný sňatek, který ho stojí majorát*“.¹⁵¹

5.2. Synopse

Děj se z pražských ulic *Podzemních plamenů* opět navrací do moravského Rovinova, zachyceného krátce před koncem první světové války. Vstupuje do něj opět Alena Hudcová a více prostoru je věnováno i dalším postavám, známým především z první dílu (např. Eleonoře Wallermündové, Alenině přítelkyni Vlastě Hoškové, aj.) V synopsi díla budeme opět sledovat především dějovou linii hlavní hrdinky, dále naznačíme osudy rodu Dreifelsů a rodiny Zárubových.

Román začíná Aleniným shledáním s matkou a jejich společným návratem do rodného Rovinova. Ačkoli uběhly od jejich posledního setkání téměř čtyři roky, Alena matce stále nedokáže její podlý čin odpustit. Po návratu se nejprve Alena všem lidem straní, brzy si však uvědomí, že její revolta vede pouze k osamění, jež člověk nedokáže snášet trvale. Navazuje tedy kontakt se svou přítelkyní Vlastou Hoškovou, s níž je v díle konfrontována.

¹⁴⁸ BENEŠOVÁ, Božena. *Tragická duha*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1977. str. 246.

¹⁴⁹ PUJMANOVÁ, Marie. *Božena Benešová: Postavy a dílo*. Praha: Fr. Borový, 1935. str. 26.

¹⁵⁰ SEZIMA, Karel. Z nové tvorby románové. In *Lumír III*. [online]. roč. 60 (1933-1944). č. 1, str. 43.

¹⁵¹ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 134.

Díky Vlastě, která myšlenky na odvedeného manžela zahání známostí s velitelem vojenské ozdravnice, se Alena seznámí s raněným vojákem Pavlem Hájkem. Pomalu mezi nimi začíná vznikat citové pouto.

Když Anka Horová pošle Aleně dopis, kde ji informuje o vážné nemoci Vendelína Senohraba, rozhodne se Alena vše s matkou konečně vyříkat. Přiměje ji, aby svůj čin alespoň částečně napravila tím, že se nespravedlivě pronásledovanému Senohrabovi pojede do Prahy omluvit. Po odjezdu matky Alena zjišťuje, že její přítelkyně Vlasta, která jí předešlý den pověděla o nečekaném návratu manžela, spáchala sebevraždu. Vlasta zřejmě nedokázala tíhu své nevěry unést.

Zdrcená Alena odjela s provinileckými pocity do Prahy, jelikož měla tušení, že Senohrab brzy zemře. Tam se však dovídá, že nikoli Senohrab, ale její matka v Praze podléhá vážné nakažlivé nemoci. Nakonec se však matka začne po boku Aleny zázračně uzdravovat. Pod tíhou odpovědnosti z matčiny nemoci a Vlastiny smrti Alena přehodnotí soud, který vůči matce kdysi vznesla, a odpouští jí. Děj knihy končí příjezdem Marečka v září 1918, kdy už je zcela jasné vítězství Dohody.

Další dějová linie se odvíjí od pražské rodiny Zárubových. Paní Zárubová odjela s dcerou Zinou do Rovinova, aby ji izolovala od milostného pokušení, kterému byla v Praze Zina vystavěna. Rodinu zasáhne neštěstí, když se dozví, že syn Tušek při cestě domů zahynul. Útěchou se pak rodičům stávají zásnuby Ziny s hrabětem Zdenkem Dreifelsem. Jejich sňatkem se svého vysněného postu dočká i Eleonora, nynější manželka Zdenkova strýce, jemuž nově připadne majorát i zděděný majetek.

5.3. Postavy

V *Tragické duze* se objevuje řada postav známá z prvního dílu *Úder*. Až zde se však jakoby jejich role a charaktery plně objasňují. K bližšímu náhledu podrobíme postavu hlavní hrdinky a Pavla Hájka.

Alena Hudcová – dovršení vývoje

S Alenou se ve třetím díle setkáváme téměř po čtyřech letech od prvního shledání. Postava hlavní hrdinky v sobě nyní odráží všechny křivdy, kterých se na ní válka dopustila. Dříve pyšná, ironická dívka, která se láskou ke Slávkovi proměnila ze svéhlavé slečinky v harmonickou osobnost a pak se krutě jeho ztrátou stala člověkem rozvráceným, zde konečně

nachází východisko ze své trýzně. Nestala se jím odbojová činnost, ke které se v zoufalství Alena uchýlila, ale láska. Teprve tento cit, na který Alena zcela zanevřela, dokázal její osud znovu naplnit a její mrtvé srdce znovu přimět k životu.

Alenina nenávist přerostla ve schopnost lásky ve chvíli, kdy přijala odpovědnost za sebe i za druhé, našla nové hodnoty, nový mravní řád. Právě pocit odpovědnosti z Vlastiny smrti a matčiny nemoci ji dovedl k uvědomění, že je třeba lidí okolo sebe milovat, ne je jen přísně soudit. Poznala, že „*i z lásky je možné ubližovat, dopustit se těžkého zločinu*“.¹⁵² Proces dozrání, který Alena v *Tragické duze* prodělává, odráží přeměnu celé tehdejší společnosti. Alena se díky tomuto poznání konečně oprostí od stínů minulosti a stává se z ní opět svobodný člověk s plnou odpovědností za svůj život.

Dalším projevem jejího dozrání a „uzdravení“ je láska, kterou procitne k Pavlovi Hájkovi. Ačkoli to není v knize přímo řečeno, můžeme se domýšlet, že závěrečná věta: „*Slečna Hudcová se prochází u kostela s nějakým, jak se zdá, až příliš demokratickým pánem*“,¹⁵³ značí nejen Alenino souznění s Pavlovým demokratickým smýšlením, ale i jejich vzájemný milostný cit. Závěrečným zlomem Alena celkově přestává bojovat za věci národní a stahuje se spíše do soukromí. Její přesvědčení o nutnosti celosvětové společenské změny, která by nastolila spravedlivý demokratický řád a dala zaniknout měšťáckému světu i vši jeho zkaženosti, v závěru díla ochabuje.

Pavel Hájek

Malíř, válečný invalida, bouřlivák a revolucionář...těmito slovy by se dala charakterizovat postava Pavla Hájka. Pavel představuje mluvčího revoluční ideologie. Ztělesňuje radikalizaci anarchistické složky mladé generace i celého dělnictva. Již od počátku si uvědomuje, že je třeba stávající řád kompletně zničit, nikoli jej pouze přestavět. J. Honzík k jeho postavě říká, že: *oproti klasickým revolucionářům, [...] má Pavel v sobě málo vnitřního klidu, je lidsky příliš vykojený, příliš křečovitý [...], jakoby poznamenaný*.¹⁵⁴ Nezbývá než souhlasit, oproti Slávkovi mu skutečně chybí kus lidského tepla, což lze ale jednoduše vysvětlit tím, že Pavla poznamenaly hrůzy války natolik, že jimi byl doslova zcela „zasypan“, a to se zákonitě muselo na jeho povaze odrazit.

---

¹⁵² VLAŠÍN, Štěpán. Předmluva. In BENEŠOVÁ, Božena. *Tragická duha*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1977. str. 9.

¹⁵³ BENEŠOVÁ, Božena. *Tragická duha*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1977. str. 254.

¹⁵⁴ HONZÍK, Jirí. Božena Benešová a její válečný trilogie. In BENEŠOVÁ, Božena. *Úder*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1955. str. 13.

5.4. Problematický závěr

Již v kapitole zaměřené na recepci tohoto románového díla jsme uvedli, že v kruzích literární kritiky panovaly rozdílné názory na to, jakým způsobem jej Benešová ukončila. Jedním z bodů kritiky bylo to, že Benešová děj nedovedla až do 28. října roku 1918, tedy do oficiálního vzniku samostatného československého státu. Co se týče této výtky, zastáváme podobný názor, jaký měl celkově k trilogii A. M. Píša, totiž že Benešové nikdy nešlo o zachycení dokumentárních faktů, nepsala přece reportáž o válečném vývoji naší země.¹⁵⁵ Historická fakta roli samozřejmě sehrála, ale přednější zdají se nám býti již od počátku osudy lidí. Z jejich perspektivy je celé dílo pojímáno, a proto podle nás zcela po právu u nich Benešová dílo zakončuje. Naopak oceňujeme to, že se Benešová nenechala zlákat dějinnou velikostí jednoho data a zachovala si svůj odstup a střízlivý patos až do posledních chvil.

Předčasný závěr je z našeho pohledu krok zdařilý, jelikož nám značí nejen odklon od dokumentárnosti, ale možná i to, co autorka téměř celou dobu vkládala do úst hlavní hrdinky – přesvědčení o nutnosti celkové světové změny, nikoli pouze přebarvení jedné malé zemičky. A tato změna, jak Benešová dobře věděla, nenastane jedním kalendářním datem. Zvážíme-li navíc fakt, že závěrečný díl trilogie byl psán téměř deset let od vzniku samostatného Československa, jistě sehrálo roli i to, jak autorka s odstupem času celý poválečný vývoj naší země hodnotila. J. Honzík k autorčinu vnímání smyslu 28. října 1918 říká, že sama Benešová chtěla po válce žít a být šťastná v novém světě, představa tohoto světa se však od toho, jak vypadala Masarykova první republika, výrazně lišila.¹⁵⁶ Honzík dodává: „*Tváří v tvář bezradné skutečnosti agrárnicko-masarykovské měšťácké republiky se Benešová znovu a znovu přesvědčovala, že konec Rakouska sám o sobě nestačil [...]*“.¹⁵⁷ I toto je pro nás jasný důvod toho, proč Benešová k událostem 28. října 1918 netíhla více.

Další bod kritiky byl směřován na závěrečnou ideovou neujasněnost Aleniny revolučnosti. Pakliže jsme s předešlou výtkou nesouhlasili, u této naopak dáváme slovům kritiky za pravdu. Alenina celková katarze a podivný smír s matkou, Pavlem i maloměstem, ke kterému na konci trilogie dospívá, je dle nás silně iluzivní, neboť je v rozporu s její touhou po revolučním řešení, tedy tím, čím se postava celou dobu vyznačovala a pro co bojovala. Dobrava Moldanová se snaží závěrečné smíření odůvodnit tím, že se Benešové bohužel

---

¹⁵⁵ PÍŠA, A. M. Tvůrčí magie. In *Dvacátá léta*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1969. str. 311.

¹⁵⁶ HONZÍK, Jirí. Božena Benešová a její válečný trilogie. In BENEŠOVÁ, Božena. *Úder*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1955. str. 12.

¹⁵⁷ Tamtéž.

nepodařilo unést trpkost svého poznání a cítila zřejmě potřebu nadlehčit své vědění a harmonizovat řešení.¹⁵⁸

Ve studii J. Honzíka se dočteme, že podle autorčiny přítelkyně P. Buzkové (jak tvrdí ve své práci B. Johnová-Pilková) existoval původně závěr jiný, mnohem méně smířlivý. Ten však prý na přání nakladatelství Melantrich musela Benešová přepracovat.¹⁵⁹ I když by se tímto překvapivý zlom posledních kapitol snadněji vysvětloval, pravdivost této informace značně pokulhává. I Moldanová přiznává, že se pokusila původní verzi románu dohledat a tvrzení verifikovat, nicméně nikde nenašla nic, co by jej ospravedlňovalo.¹⁶⁰ Ačkoli od pátrání D. Moldanové uběhla řada let, ani my jsme v žádné z nověji vydané odborné literatury nenarazili na nic, co by existenci jiného závěru potvrdovalo. Nezbývá nám tak nic jiného, než vycházet z oficiální verze závěru. O něm rozhodně nemůžeme říci, že by byl nelogický (Alenina katarze je přece jen podpořena nalezením a přijetím nových životních hodnot a odpovědnosti za druhé), ale spíše se přikláníme k hodnocení, že je působí iluzivně.

6. Závěr práce

V této bakalářské práci jsme se zabývali vybranými okruhy z tvorby významné autorky první poloviny 20. století, Boženy Benešové. V první části práce jsme podali souhrnný přehled recepce autorčina díla, který směřoval na všechny oblasti jejího tvůrčího zájmu – na drama, poezii, povídky i romány. Kapitola zároveň reflektuje i to, jak je Benešové tvůrčí osobnost nejčastěji vykládána. Shrnutí našich poznatků jsme provedli již v rámci samostatné kapitoly (kapitola 1. 4.), proto ho zde již nebudeme rekapitulovat, ale spíše na ně navážeme.

Díky provedené recepci, která pojímá široký záběr na všechny okruhy Benešové tvorby, vlastní četbě autorčiných děl a analýze její válečné trilogie, vyvozujeme o tvůrčím typu autorky tyto závěry. Jak Benešové poezie, tak drama, povídky a nakonec i romány vypovídají o tom, že se autorka nikdy nesnažila před své čtenáře předkládat díla podbízivá a jednoduchá. Sama Benešová byla osobnost poměrně složitá a velmi mravně rigorózní, což se odráží i v její tvorbě.

Autorský typ Boženy Benešové může na čtenáře působit mnohdy až nepříjemně. Je to dáno tím, že se spisovatelce daří čtenářům dostat tak říkajíc „pod kůži“. Ačkoli může být

---

¹⁵⁸ MOLDANOVÁ, Dobrava. Válečný román jako obraz společenské krize. In *Česká literatura: časopis pro literární vědu*. Praha: Academia, 1977. roč. 25, č. 5, str. 426.

¹⁵⁹ HONZÍK, Jiří. Božena Benešová a její válečný trilogie. In BENEŠOVÁ, Božena. *Úder*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1955. str. 7.

¹⁶⁰ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 131.

v tomto smyslu pro mnohé autorkou nelíbivou, o důležitosti otázek, které pokládá a problematice, kterou řeší, nelze pochybovat.

Nejčastěji je Benešová vykládána jako spisovatelka píšící především intelektuálním způsobem, s přemírou rozumu a objektivitu. Kvůli těmto aspektům, které se vzdalují typicky ženskému citovému přednesu, je její styl psaní často označován za „mužský“. S ohledem na to, do jaké míry se nám podařilo do autorčina literárního světa nahlédnout, se odvážíme s tímto tvrzením o „mužském typu“ polemizovat. Přestože se zmíněné rysy do autorčiny tvorby výrazně odrážejí, Benešová se nám jeví jako autorka reprezentující umění ryze ženské. Soudíme tak podle toho, jak se nám představují hrdinky jejích knih. I ony mají totiž mnohdy křehkou ženskou duši, kterou jakoby chrání slupkou sarkasmu, odstupu a chladu.

Nejrozsáhlejší část práce byla věnována analýze válečné trilogie. Při ní jsme se soustředili na vybrané body rozboru. Jak se ukázalo ve sféře postav, ačkoli figur vystupuje v trilogii mnoho, každá z nich sehrává podstatnou roli, ať se jedná o postavy hlavní, vedlejší či epizodní. Autorka zobrazuje především lidi z maloměsta a Prahy a povětšinou vzdělance, tedy přesně takové typy lidí, jež sama znala nejlépe. Téměř všechny postavy jsou v díle zobrazeny plasticky. Benešová postihuje jak jejich dobré vlastnosti, tak i chyby a nedokonalosti. Typické pro autorku je, že psychologické analýzy, kterými odkrývá nitro hrdinů, spojuje s mravními požadavky.

V tematickém plánu trilogie dominují tři hlavní témata: válka, láska (jak milenecká, tak rodičovská) a svoboda. To se odráží i v nejčastějších motivech, do nichž patří motivy smrti, viny, milostné motivy, motivy naděje a svobody, ale najdeme zde i motivy zcela specifické (např. motiv „terrible“).

Závěrem nám zbývá ještě jeden velmi důležitý úkol. Po celkové analýze trilogie se nyní pokusíme stanovit její žánrovou příslušnost. Již jsme v předchozím textu naznačili, že trilogie představuje v tomto interpretačním bodě jistý problém. V zásadě v sobě totiž pojímá kombinaci románu válečného, psychologického a v neposlední řadě i společenského, potažmo sociálního.

Sloučení psychologického a společenského románového typu je obecně pro prózu 20. století běžným jevem. Jak říká Daniela Hodrová: „*Pro český kontext je charakteristické, že v konkrétních realizacích se toto dvojí nasměrování objevuje zároveň [...]*“.¹⁶¹ Je to dáno zejména prolínáním dvou hlavních témat, která v trilogii zaznamenáváme skrze postavu Aleny

---

¹⁶¹ HODROVÁ, Daniela. Psychologický román. In ZEMAN M. a kol.: *Poetika české meziválečné literatury*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1987. str. 215

Hudcové. Prvním z nich je vztah člověk a společnosti (román společenský) a druhým je hledání místa v životě (román psychologický). Mezi další rysy, které trilogii odkazují k psychologickému románu, řadíme bohatě vyobrazenou psychologii postav. Popisem konfliktu, odehrávajícího se v nitru hrdiny, se Benešová uchyluje až k psychologické analýze.

Dalším žánrovým typem, jehož aspekty v trilogii nacházíme, je román sociální. Jeho rysy se jeví například v sociální typizaci postav.¹⁶² Vzpomeňme v této souvislosti například na postavu Aleny Hudcové, její matky nebo Slávka Přikryla a na jejich vnitřní motivaci, determinovanou třídní příslušností a společenskými konvencemi. Kromě toho Benešová celkově v trilogii usiluje o postžení široké „lidské množiny“¹⁶³ a objektivní zachycení sociální reality v nelehké válečné době.

Dílo lze tematikou považovat i za román válečný. Vzhledem k tomu, jak jsme úlohu války v trilogii definovali již v rámci rozboru díla, jeví se nám striktně tato interpretace jako příliš jednostranná.

S ohledem na širší rozhledu, který trilogie čtenářům nabízí, se domníváme, že z genologického hlediska by bylo vhodné o díle uvažovat i jako o románové epopeji. K tomuto závěru nás vede několik faktů opírajících se o publikaci M. Pokorného – *Románová epopej v žánrových a meziliterárních souvislostech*. Kromě zmíněného žánrového synkretismu to je i kvantitativní rozsáhlost díla, postžení historicko-spoločenských procesů prostřednictvím individuálních osudů či historismus díla.¹⁶⁴

Trilogii celkově hodnotíme jako dílo několikavrstevnaté, není proto snadné jej interpretačně jednoznačně uchopit. Pro nás romány nejpálčivěji pojednávají o vyhrocené životní situaci, přeměně lidí za války, znovunalezení životní cesty a návratu k tradičním životním hodnotám. Věříme, že vlastní poznatky, které k dílu, tvorbě a autorskému typu Boženy Benešové přinášíme, napomohou okruh poznání této zajímavé autorky rozšířit.

---

¹⁶² MRAVCOVÁ, Marie. Sociální román. In ZEMAN M. a kol.: *Poetika české meziválečné literatury*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1987. str. 268.

¹⁶³ Tamtéž, str. 287.

¹⁶⁴ POKORNÝ, Milan. *Románová epopej v žánrových a meziliterárních souvislostech*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007. str. 67.

Seznam použité literatury

Primární literatura

BENEŠOVÁ, Božena. *Úder*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1976. str. 325.

BENEŠOVÁ, Božena. *Podzemní plameny*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1977. str. 288.

BENEŠOVÁ, Božena. *Tragická duha*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1977. str. 264.

BENEŠOVÁ, Božena. Hořký přípitek. In *Divadelní hry*. Praha: Melantrich, 1937. str. 178.

BENEŠOVÁ, Božena. *Verše*. Praha: Melantrich, 1938. str. 457.

BENEŠOVÁ, Božena. *Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášková a jiné povídky*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1984. str. 120.

Sekundární literatura

BURIÁNEK, František. Osamocené vzpoury. In *Z moderní české literatury*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1980. str. 212.

ČAPEK, Karel. Božena Benešová: Člověk. In *Na břehu dnů*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel. 1966, str. 444.

FUČÍK, Bedřich. Chvála přísnosti. In *Kritické příležitosti II*. 1. vydání. Praha: Triáda, 2002. str. 400. ISBN 80-86138-39-9.

FORST, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 1. svazek (A-G)*. 1. vydání. Praha: Academia, 1985. ISBN 80-200-0797-0.

GALANDAUER, Jan. *T. G. Masaryk a vznik ČSR*. Praha: Melantrich, 1988. str. 40.

GILK, Erik a kol. *Karel Poláček a obraz první světové války v české literatuře*. 1. vydání. Boskovice: Albert, 2007. [sborník příspěvků ze symposia] str. 226. ISBN 80-7326-119-7.

GÖTZ, František. *Básnický dnešek*. Praha: Václav Petr, 1931. str. 309.

- HAVRÁNKOVÁ, Marie; JÜRGENS, Zuzana. Komentář. In *Božena Benešová: prózy*. 1. vydání. Brno: Host, 2015. str. 360. ISBN 987-80-7491-440-9.
- HODROVÁ, Daniela a kol. --*na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. 1. vydání. Praha: Torst, 2001. 865 str. ISBN 80-7215-140-1.
- HONZÍK, Jiří. Božena Benešová a její válečný trilogie. In BENEŠOVÁ, B. *Úder*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1955. str. 5-15.
- HORA, Josef. *Duch stále se rodící*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1981. str. 484.
- KOLEKTIV AUTORŮ: *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*. 3. vydání: Praha, 1982. str. 384.
- MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1976. str. 310.
- MOLDANOVÁ, Dobrava. Válečné romány A. M. Tilschové a B. Benešové. In *Na písčinych půdách*. 1. vydání. Praha: Agentura Pankrác, 2011. str. 122. ISBN 978-80-86781117.
- MOLDANOVÁ, Dobrava. Povídky Boženy Benešové. In BENEŠOVÁ, Božena. *Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášková a jiné povídky*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1984. str. 110-117.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan a kol. *Dějiny české literatury IV: Literatura od konce 19. století do roku 1945*. 1. vydání. Praha: Victoria publishing, 1995. str. 714. ISBN 80-85865-48-3.
- NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny české literatury*. 4. vydání. Olomouc: R. Promberg, 1936-1939. str. 1804.
- LEHÁR, J. a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. dopl. vydání: Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. str. 1074. ISBN 80-7106-308-8.
- LIŠKOVÁ, Věra. Lyrický odkaz Boženy Benešové. In *Posmrtný odlitek z prací Věry Liškové*. Praha: Melantrich, 1945. str. 188.
- OPELÍK, Jiří. *Josef Čapek*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1980. str. 346.

- PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2001. str. 287. ISBN 80-7290-045-5.
- PÍŠA, M. Antonín. *Dvacátá léta*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1969. str. 420.
- POKORNÝ, Milan. *Románová epopej v žánrových a meziliterárních souvislostech*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007. str. 167. ISBN 978-80-200-1525-9.
- PUJMANOVÁ, Marie. *Božena Benešová: Postavy a dílo*. Praha: Fr. Borový, 1935. str. 28.
- ŠALDA, F. X. *Kritické projevy VII*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1953. str. 491.
- ŠALDA, F. X. *Kritické projevy VIII*, 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, str. 446.
- ŠALDA, F. X. *Kritické glosy k nové poezii české*. Praha: Melantrich, 1939. str. 534.
- ŠALDA, F. X. Krásná próza Boženy Benešové. In *Kritické projevy 10*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1957. str. 557.
- ŠALDA, F. X. O lyrice Boženy Benešové. In *Studie literárně historické a kritické*. Praha: Melantrich, 1937. str. 321.
- ŠALDA, F. X. Božena Benešová. In *Šaldův zápisník VIII*. 2. vydání. Praha: Český spisovatel, 1994. str. 340.
- ŠTĚDRONŮVÁ, Eva. Novoklasicismus. In ČORNEJ, Petr a kol. *Česká literatura na předělu století*. 2. upravené vydání, Praha: nakladatelství H+H, 2001. str. 259-260, ISBN 80-86022-82X.
- VÁCLAVEK, Bedřich. *Česká literatura 20. století*. 3. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1974. str. 151.
- VLAŠÍN, Štěpán. Předmluva. In: BENEŠOVÁ, Božena. *Tragická duha*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1977. str. 7-11.
- VLAŠÍN, Štěpán a kol. *Slovník literární teorie*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984. str. 468.

VŠETIČKA, František. *Podoby prózy*. 1. vydání. Olomouc: Votobia, 1997. str. 248.
ISBN 80-7198-262-8.

ZEMAN, M. a kol. *Poetika české meziválečné literatury*, 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1978. str. 365.

Stati a recenze z periodik

BLAHYNKA, Milan. Krásná odvaha Kultura. In *Kultura* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR., roč. 1958. č. 48, str. 3, [cit. 25. 3. 2016]. Dostupné na:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Kult/2.1958/48/3.png>.

GÖTZ, František. Básnický typ Boženy Benešové. In: *Literární noviny* [online] Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR., 1937-1938. roč. 10, č. 13, str. 2, [cit. 15. 1. 2016]. Dostupné na:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitN/10.1937-1938/13/2.png>.

MOLDANOVÁ, Dobrava. Válečný román jako obraz společenské krize. In *Česká literatura: časopis pro literární vědu*, 1977. č. 5, str. 571.

NOVÁK, Arne. Moravský válečný román. In: *Lidové noviny*, 1936. roč. 34, č. 173, str. 9

PÍŠA, A. M. Dovršená stavba. In *Čin*. 1933. roč. 4. č. 38, str. 894.

POLÁK, Karel. O Boženě Benešové. In: *Literární noviny II.* [online] Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR., 1953. č. 48, str. 5 [cit. 18. 1. 2016]. Dostupné na:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/2.1953/48/5.png>.

SEZIMA, Karel. Z nové tvorby románové. In *Lumír III.* [online] Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR., roč. 60 (1933-1944). č. 1, str. 39-47, [cit. 22. 1. 2016]. Dostupné na:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LumirIII/60.1933-1934/1/39.png>.